

Elkabel genom boplats, fornborg, lägenhetsbebyggelse och bytomter i Stora Mellösa

L1980:3353, L1980:3477, L1980:3563, L1980:3634, L1980:3700, L1980:3803,
L1980:4462, L1980:4386, L1980:7589, L2020:518, L2020:540, L2020:542,
L2021:1689, L2021:1690, L2021:1761, L2021:1834, L2021:1835

Stora Mellösa socken, Örebro kommun, Närke

Johnny Rönngren

Lst dnr 431-7175-2019, 431-216-2020, 431-1474-2020, 431-1493-2020

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Örebro län med området för
utredningar och undersökning markerad i rött.*

© 2021 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2021:24

Författare	Johnny Rönngren
Kvalitetsgranskning	Erica Strengbom
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Tidig vintermorgon i Bärsta, Stora Mellösa.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2021:24

ARKEOLOGISK UTREDNING OCH UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Elkabel genom boplats, fornborg, lägenhetsbebyggelse och bytomter i Stora Mellösa

L1980:3353, L1980:3477, L1980:3563, L1980:3634, L1980:3700, L1980:3803,
L1980:4462, L1980:4386, L1980:7589, L2020:518, L2020:540, L2020:542,
L2021:1689, L2021:1690, L2021:1761, L2021:1834, L2021:1835

Stora Mellösa socken, Örebro kommun, Närke

Johnny Rönngren

Lst dnr 431-7175-2019, 431-216-2020, 431-1474-2020, 431-1493-2020

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Örebro
Kommun	Örebro
Landskap	Närke
Socken	Stora Mellösa
Fastigheter	Ett flertal
Fornlämningsnummer	L1980:3353, L1980:3477, L1980:3563, L1980:3634, L1980:3700, L1980:4462, L1980:4386, L1980:7589, L2020:518, L2020:540, L2020:542, L2021:1689, L2021:1690, L2021:1761, L2021:1834, L2021:1835
Lämningsstyp	Boplat, fyndplats, bytomt/gårdstomt, lägenhetsbebyggelse, fossil åkermark, fornborg, stensättning
Datering	Stenålder, järnålder, historisk tid
Typ av undersökning	Arkeologisk utredning och undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens diarienummer	431-7175-2019 (2020-01-14) 431-216-2020 (2020-01-16) 431-1474-2020 (2020-04-15) 431-1493-2020 (2020-04-15)
Uppdragsnummer i Fornreg	202000183 (431-7175-2019) 202000057 (431-216-2020) 202000936 (431-1474-2020) 202000460 (431-1493-2020)
Arkeologgruppens projektnummer	P20010 (431-216-2020) P20024 (431-1474-2020) P20029 (431-1493-2020)
Projektledare	Johnny Rönngren
Fältpersonal	Johnny Rönngren
Undersökningstid	Feb-sept 2020
Undersökt yta	751 kvadratmeter
Inmätningsteknik	Hand-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Fynd förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB och inväntar fyndfördelning.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5	Uppdrag Östra Rynninge,	
Inledning	5	Stånger och Glugge: 431-1493-2020..	50
Bakgrund och kulturmiljö	6	Östra Rynninge: L1980:3353 – fossil åker	50
Syfte	6	Bakgrund	50
Metod och genomförande	6	Resultat	54
Resultat	8	Tolkning och revidering	58
Uppdrag Bärsta – 431-216-2020	11	Stånger: L1980:3477 – gravfält	60
Bakgrund och tidigare undersökningar	11	Resultat	63
Resultat	14	Tolkning och registrering	63
Tolkning och registrering	17	Glugge: L1980:7589 – bytomt	67
Uppdrag Börsholm/Kollerborg –		Bakgrund	67
431-7175-2019	19	Resultat	69
Börsholm: L1980:4462		Tolkning	78
– lägenhetsbebyggelse	19	Utvärdering av resultaten	
Bakgrund	19	i förhållande till undersökningsplanen ...	79
Resultat	23	Referenser	80
Tolkning och nyregistrering	28	Bilagor	81
Kollerborg: L1980:3634 – fornborg	29	<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	81
Bakgrund och tidigare undersökningar	29	<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	83
Resultat	32	<i>Bilaga 3. Fyndtabell</i>	84
Tolkning	34	<i>Bilaga 4. Vedartsanalys</i>	85
Uppdrag Via/Torsborg		<i>Bilaga 5. ¹⁴C-analys</i>	87
– 431-1474-2020	35		
Torsborg: L1980:3563 – stensättning (treudd) ..	35		
Bakgrund och tidigare undersökningar	35		
Resultat	36		
Tolkning	36		
Via: L1980:4386 – bytomt	40		
Bakgrund	40		
Resultat	43		
Tolkning, nyregistrering och revidering	48		

Figur 1. Karta över östra Närke med Stora Mellösa socken markerad med svart cirkel. Inom socknen utfördes schaktningsövervakning inom åtta platser. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Då E.ON Energidistribution AB skulle utföra markarbete i form av nedgrävning av luftledningar inom Stora Mellösa socken i Örebro kommun skulle ett flertal lämningar beröras. Arkeologgruppen AB fick i uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län att utföra en arkeologisk utredning i form av schaktningsövervakning och tre undersökningar i form av schaktningsövervakning.

Sammanlagt berördes åtta lämningar vilka utgjordes av fossil åkermark, bytomter, lägenhetsbebyggelse och fornborg. Fältarbetet resulterade i att åtta lämningar registrerades i form av boplats, härd, fyndplats, bytomt/gårdstomt, stensättning och husgrund, historisk tid.

Inledning

I samband med att E.ON Energidistribution AB planerade att byta ut befintliga luftledningar och ersätta dem med markkabel utförde Arkeologgruppen AB fyra uppdrag inom Stora Mellösa socken. Tre uppdrag utgjordes av arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning och ett uppdrag av arkeologisk utredning i form av schaktningsövervakning. Sammanlagt berördes åtta lämningar som utgjordes av bytomter, boplats, gravfält och fornborg.

Fältarbetet utfördes vid olika tillfällen mellan februari och september 2020 och utfördes av Johnny Rönngren. Arbetet bekostades av E.ON Energidistribution AB.

Då denna rapport är resultatet av fyra ärenden med separata diarienummer hos Länsstyrelsen och enskilda beslutsdatum kommer rapportens struktur att anpassas efter detta. Vidare innebär det att lämningarna utgörs av skilda lämningstyper som även var geografiskt skilda från varandra att de inte gemensamt kan behandlas i en enhetlig tolkningsdel. Därmed kommer varje ärende att presenteras var för sig. Likaså kommer för varje lämning presenteras bakgrund, resultat och tolkning där eventuell nyregistrering framgår.

Bakgrund och kulturmiljö

Stora Mellösa socken i Östernärke utgörs av en flack jordbruksbygd som i norr avgränsas av sjön Hjälmarens och i söder av Kvismare kanal. Jordbruksmarkerna påträffas i de centrala och södra delarna av socknen medan norra delen domineras av skogsmark. Sedan sent 1800-tal har landskapsbilden till stora delar förändrats där tidigare våtmarker i socknens inre delar utdikats i samband med anläggandet av Kvismare kanal. Vidare har strandlinjen förskjutits sedan sjön Hjälmarens sänktes under 1880-talet från omkring 23,1 meters höjd över havet till 21,8 meter (Waldén 1940:260).

Från stenålder finns enbart två kända boplatser inom socknen, båda belägna vid Bärsta i socknens västra delar. Ser man till antal registrerade fyndplatser för fynd från stenålder ses dock en mer utspridd bild där skaft-hålsyxor, pilspetsar och stenyxor påträffats främst på åsarna inom socknen.

Från järnåldern finns 16 registrerade gravfält och omkring 50 stensättningar och högar, vilka främst förekommer i centralbygderna. Registrerade boplatser från denna tid saknas och avspeglar därmed samma obalans som stenålderns registrerade boplatser och fyndplatser. Vad gäller registrerade bytomter finns enbart fyra registrerade bytomter inom socknen. Som kommer framgå i senare del av denna rapport beror det främst på att bytomterna inte registrerats. Bytomterna förekommer främst på lokala höjder och åshöjder inom det flacka landskapet och utgör sannolikt även läge för dess förhistoriska föregångare.

Syfte

Syftet med de arkeologiska undersökningarna och den arkeologiska utredningen var att löpande undersöka och dokumentera eventuella påträffade lämningar inom de delar av fornlämningen som berördes samt att ta tillvara fynd.

Metod och genomförande

Uppdraget innebar att utföra arkeologiska schaktningsövervakningar inom de lämningar som berördes av markarbeten för el-kabel. Detta utfördes enligt två metoder. I de fall där arkeolog närvarade vid schaktningsarbetet samtidigt som kabel skulle nedgrävas utfördes skiktvis grävning med maskin ned till planerat schaktdjup längs den planerade ledningssträckan. I annat fall utförde arkeolog och grävmaskin schaktarbete innan ledning skulle nedläggas. Sökschakt grävdes ned till anläggningsnivå eller naturlig marknivå längs den planerade ledningssträckan. Därefter kunde entreprenör återkomma och plöja ned ledningen längs de redan grävda schakten.

Schakt och eventuella anläggningar dokumenterades. Dokumentationen skedde genom digital inmätning och skriftliga beskrivningar; till dem knöts digitala fotografier. Inmätning skedde med handhållen GPS. Metalldetektor användes i samband med schaktningsövervakningarna. Den användes dels över påträffade anläggningar och dels vid genomgång av uppgrävda schaktmassor.

Under arbetets gång har E.ON Energidistribution AB och dess underentreprenör haft tät, tydlig och god kommunikation med Arkeologgruppen AB om arbetets fortskridande och dess planering.

Figur 2. Schaktningsövervakning i samband med nedläggning av el-kabel, här vid Börsholm. Foto från söder.

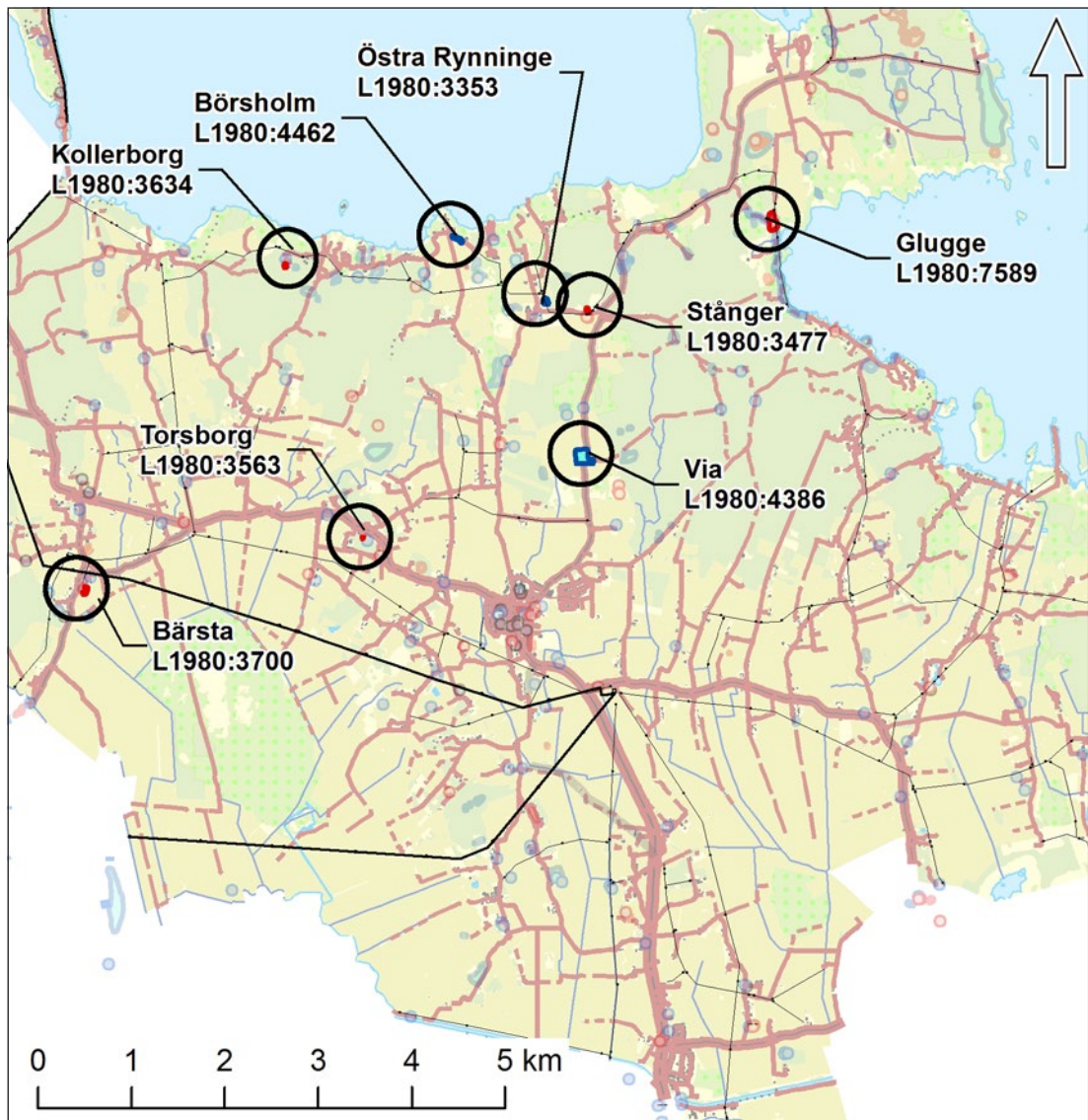
Resultat

Lämningsnr	Typ	Status	Resultat	Revidering
L1980:3700	Gravfält	Fornlämning	Tre stolphål, en kokgrop, flintavslag och slagg påträffades.	—
L1980:3803	Boplat	Ingen antikvarisk bedömning	Inga lämningar påträffades invid boplaten	—
L1980:4462	Lägenhetsbebyggelse	Möjlig fornlämning	Inga arkeologiska lämningar påträffade i schakt.	Ingående lämningar separerades. Ny lämningstyp – fossil åker. Ny bedömning - övrig kulturhistorisk lämning.
L1980:3634	Fornborg	Fornlämning	Inga arkeologiska lämningar påträffade.	—
L1980:3563	Stensättning (treudd)	Fornlämning	Inga arkeologiska lämningar påträffade.	—
L1980:4386	Bytomt/gårdstomt	Möjlig fornlämning	Förhistorisk härd påträffades, två husgrunder påträffades inom tomten.	Bytomtens yta utökad, enligt karta år 1789.
L1980:3533	Fossil åker	Möjlig fornlämning	Malsten påträffades i matjorden i ett schakt.	Lämningstyp ändrad till bytomt/gårdstomt. Ytan utökad enligt karta år 1769.
L1980:3477	Gravfält	Fornlämning	Stenpackning till möjlig stensättning påträffad.	Stenpackning registrerad som stensättning.
L1980:7589	Bytomt/gårdstomt	Fornlämning	Stenpackning, kulturlager och fundament till husgrund påträffades.	—

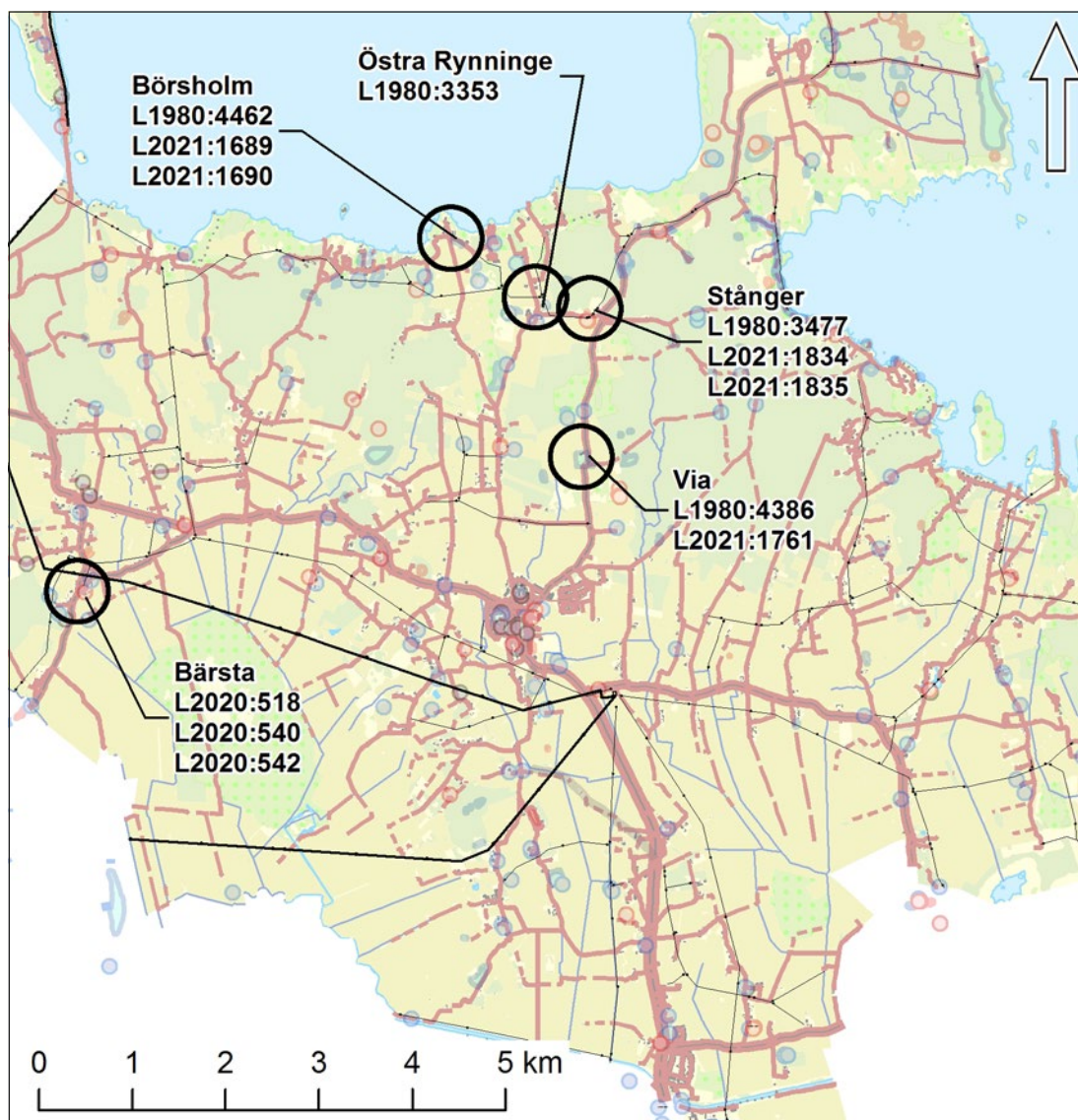
Tabell 1. Tabell över berörda lämningar i samband med att el-kabel nedgrävdes i och vid dem.

Lämningsnr	Typ	Status	Beskrivning
L2020:518	Fyndplats	Övrig kulturhistorisk lämning	Fyndplats för slagen bränd flinta och två slaggbitar.
L2020:540	Boplatsområde	Fornlämning	Tre stolphål och en kokgrop. Kol (gran) från kokgropen ¹⁴ C-daterad till 994–1153 e.Kr.
L2020:542	Boplatslämning övrig	Fornlämning	Stolphål.
L2021:1689	Husgrund, historisk tid	Fornlämning	Jordkällare, 8x6 m st (NÖ–SV), 1,7 meter djup, ingrävd i moränåsens nordöstsluttning med öppning i nordöst.
L2021:1690	Husgrund, historisk tid	Fornlämning	Husgrund, rektangulär, ca 9x7 m (NV–SÖ), bestående av en övertorvad syllsten, delvis synlig i dess norra del i form av 0,4–0,6 m st sten.
L2021:1761	Härd	Fornlämning	Härd som var 0,5x0,3 m st. och 0,1 m dj, skålformad botten. Fragment av ytved från förkolnad ek som daterades till 171–342 e.Kr.
L2021:1834	Bytomt/gårdstomt	Fornlämning	Stångers gamla bytomt.
L2021:1835	Stensättning	Möjlig fornlämning	Stenpackning.

Tabell 2. Tabell som kortfattat redovisar nya lämningar som registrerades i samband med arbetet.

Figur 3. Karta över Stora Mellösa socken med platserna för schaktningsövervakning markerade med svart cirkel. Skala 1:80 000.

Figur 4. Karta över de platser där nyregistrering av lämningar har utförts. Skala 1:80 000.

Uppdrag Bärsta – 431-216-2020

Figur 5. Vy över utredningsområdet från nordöst. Schaktning utfördes mellan två åsryggar.

Bakgrund och tidigare undersökningar

Den berörda grävsträckan är belägen inom ägorna till Bärsta by, som ligger omkring 270 meter norr om utredningsområdet. Byn befinner sig i västra delen av Stora Mellösa socknen, omkring 4,5 kilometer väster om kyrkan, och gränsar i väster med Norrbyås socken. Enligt Ortnamnsregistret är de äldsta skriftliga beläggen för Bärsta från år 1381 (SDHK: 11843). Bytomten är emellertid inte registrerad i Kulturmiljöregistret KMR.

Norr om utredningsområdet finns en uppgift om en stenåldersboplats (L1980:380) som baserar sig på upplysningar från år 1934 av Axel Bagge, verksam på statens historiska museer (åren 1925–1953). Bagge utförde då en undersökning av en stenåldersboplats (L1980:3849), vid en sandtäkt omkring 400 meter söder om det aktuella utredningsområdet.

Vid undersökningen påträffades keramik, knackstenar, ämnen till skifferpilspetsar samt brända och obrända ben. Keramiken var av typen Säter II och hör till den så kallade gropkeramiska jägar- och samlarkulturen, omkring 3200–2300 f. Kr. I samband med den ovannämnda undersökningen, besökte Bagge även ytterligare en sandtäkt omkring 600 meter norr om L1980:3849 och påträffade även där gropkeramik. Av handlingar framgår att Bagge ansåg att keramiken mellan de två platserna skiljde sig åt, där keramiken inom L1980:3803 påminde om Säter III-typ, som typologiskt sett är yngre. Topografiskt befinner sig de båda boplatserna på 36–33 meters höjd över havet.

Två gravfält (L1980:3928, L1980:3700) är belägna i utredningsområdets närhet och omfattar omkring 30–40 synliga gravlämningar i vardera gravfält. De utgörs främst avstensättningar men även av högar och domarringar.

Båda gravfälten är lokaliserade vid krönlägen på en åsrygg som sträcker sig i nord-sydlig riktning.

På västra sidan om gravfält L1980:3700 står en ditflyttad runsten (L1980:3851) som ditstälts sedan den år 1961 påträffades i ett grustag 160 meter norrut (se L1980:4482 för fyndplats).

Figur 6. Utdrag ur fastighetskartan som visar omgivande lämningssbild närmast utredningsområdet i Bärsta. Utredningsområdet markerad med svart cirkel. Skala 1:8 000.

Omkring 180 meter norr om utredningsområdet utfördes en arkeologisk kontroll i form av schaktningsövervakning år 2017 i samband med grävning för en avloppsanläggning (Balknäs 2017). Inga lämningar påträffades i samband med ärendet. År 2021 påträffades, i samband med en schaktningsövervakning, en grop och ett lager från en förmodad kolbotten (Balknäs 2021) väster om gravfält L1980:3700. Kol från lagret ^{14}C -daterades till 1400-tal.

Figur 7. Schaktplan över de schakt som grävdes i samband med utredningen. Skala 1:4 000.

Resultat

Fältarbetet resulterade i att tre nya lämningar registrerades, i form av två boplatlämningar och en fyndplats för bränd flinta. Utöver det utfördes reviveringar på tre intilliggande lämningar.

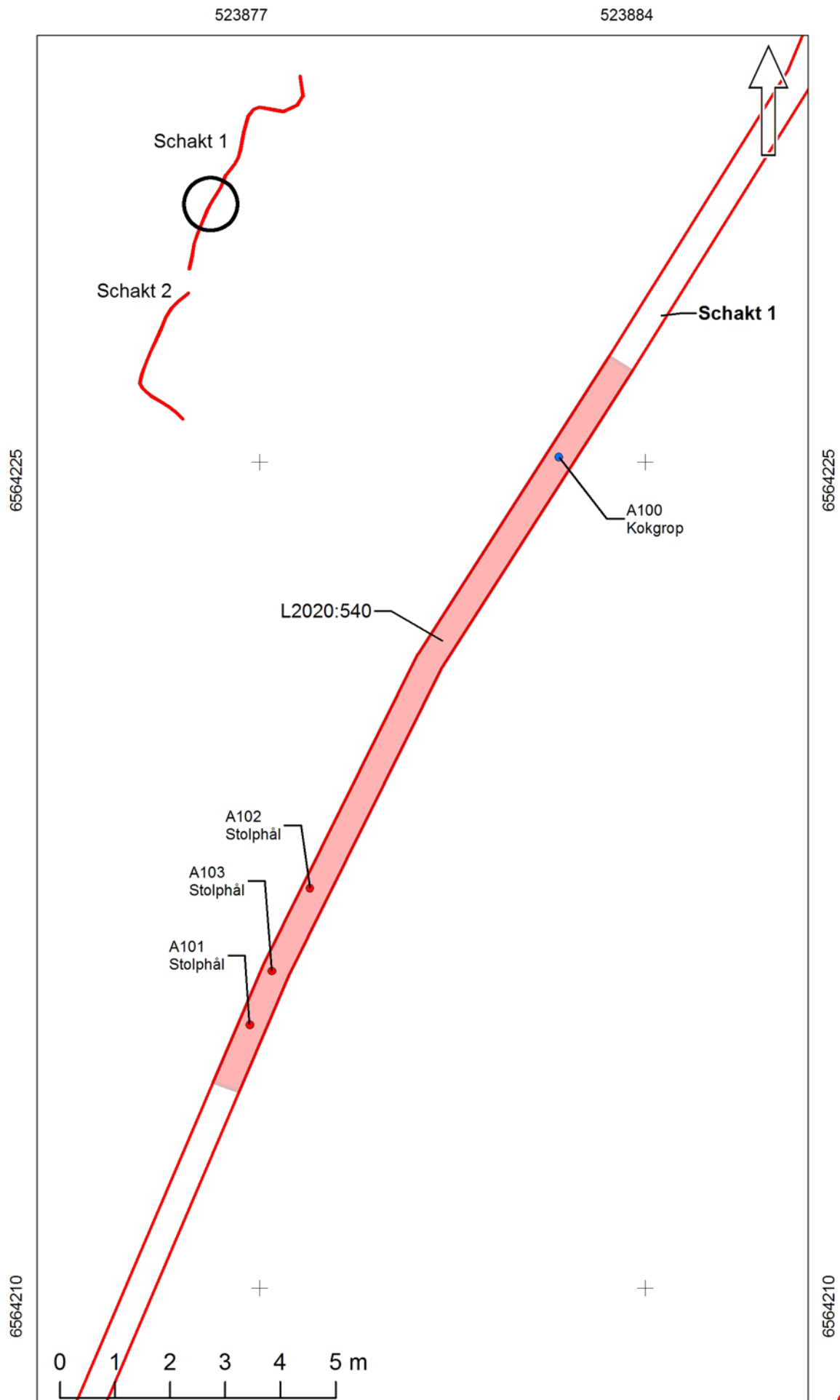
SCHAKT 1

Schaktet mätte 180 meter, var 0,5 meter brett och som mest 0,8 meter djupt. Schaktarbetet inleddes från norr invid stenåldersboplaten L1980:3803. Boplaten var till stora delar förstörd då man nyttjat platsen som sandtäckt med resultatet av större delen av ytan utgörs av en grop. Schaktet öster om lämningen utgjordes av finkornig moränsand som övergick i sank lerjord omkring 10 meter söder om boplaten.

Vid schaktning i västslänt, omkring 30 meter väster om ett åskrön i nord-sydlig riktning, påträffades tre stolphål (A101, A102, A103) och en kokgrop (A100) vid 0,7 meters djup. Stolphålen låg tätt samlade inom en yta längs tre meter och vardera stolphål mätte 0,3–0,4 meter med ett djup om 0,1 meter. Kokgropen låg nio meter norr om stolphålen och mätte 1,8×0,2 meter inom schaktet och var 0,2 meter djup. Gropen var fylld med skärviga stenar som var upp till 0,3 meter stora. Kol från gropen daterades till 994–1153 e. Kr. Vid metalldetektering av jordmassorna från schaktet inom boplatlämningarna påträffades två smidesslaggbitar med en storlek om vardera 0,05 meter. Den naturliga marken vid boplatlämningarna utgjordes av glacial lera vid 0,6–0,7 meters djup. Ytterligare två bitar med smidesslagg samt slagen bränd flinta påträffades på åkerytan 15 meter öster om schaktet (L2020:518). Flintavslaget var 2×1,5×0,5 centimeter stort och gråvitfärgad efter att ha utsatts för eldpåverkan.

Figur 8. Vy över schakt invid boplat L1980:3803, där schaktet utgjordes av fin moränsand. Foto från väster.

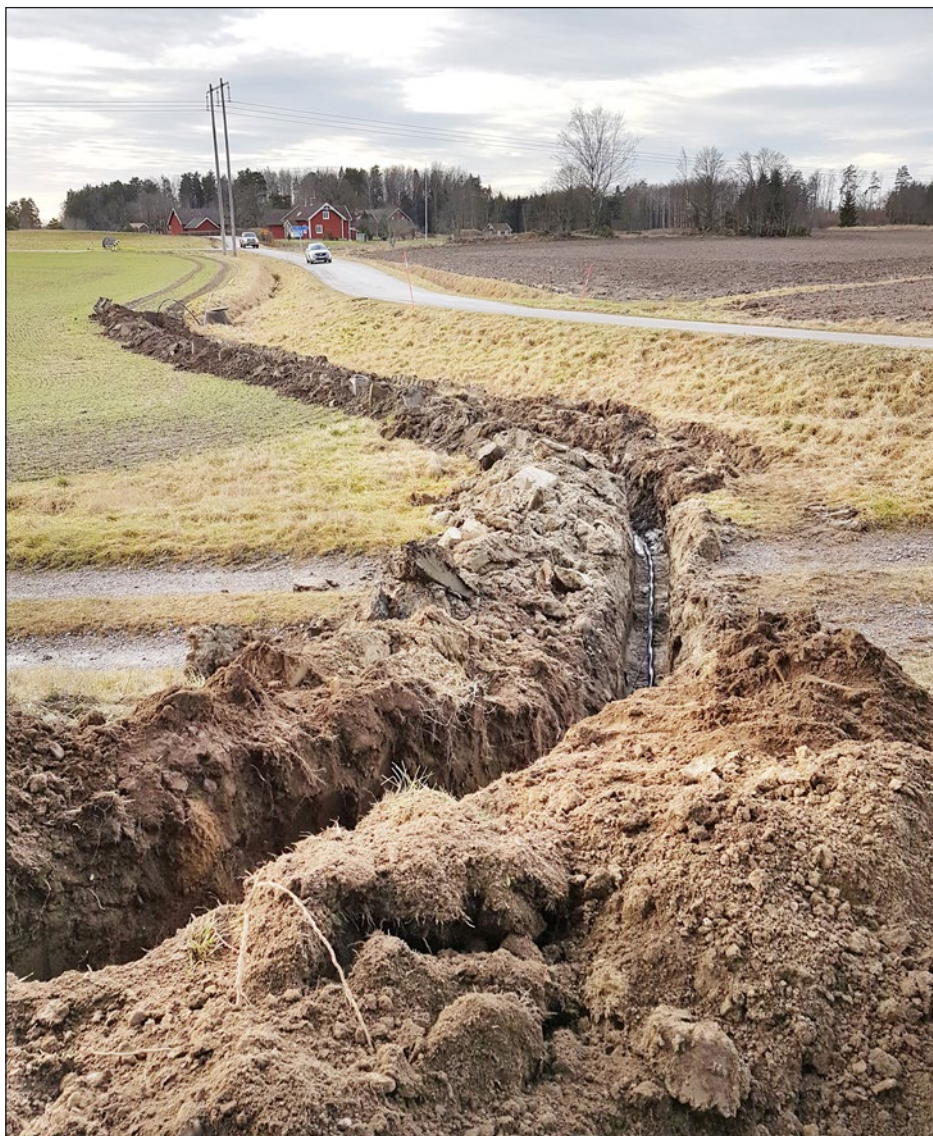

Figur 9. Detaljplan över läge där lämningar påträffades inom schakt 1. De registrerades som boplatsområde L2020:540. Skala 1:100.

Figur 10. Foto över kokgrop A100 som påträffades på 0,7 meters djup i schakt 1. Foto från öster.

Figur 11.
Flintavslaget
som påträffades i åkerjorden
(L2020:518).

Figur 12. Vy över schakt 1 söder om boplats L1980:3803. I höjd med en mindre grusväg övergick den sandiga moränen i lera. Foto från nordöst.

Figur 13. Panoramavy över schakt 2, sett från schaktets sydvästra hörn.

SCHAKT 2

Schaktet mätte 115 meter, var 0,5 meter brett och som mest 0,8 meter djupt. Den naturliga marken utgjordes av glacial lera längs en sträcka om 50 meter från schaktets norra ände, därefter övergick leran i isälvsediment bestående av grovkornig sand och grus.

I schaktet påträffades ett stolphål (A105) vid 0,6 meters djup i den del av schaktet som utgjordes av morän. Stolphålet mätte 0,4 meter i diameter och var 0,08 meter djupt.

Tolkning och registrering

Som ovan anført befinner sig utredningsområdet i ett fornlämningsrikt område som dels omfattas av stenåldersboplatser från groppkeramisk kultur, vilka kan grovt dateras till 3300-2600 f.Kr. och av gravfält från järnålder, vilka påträffas på åschrönen. Äldsta omnämnandet över byn Bärsta härrör från år 1385. Byn har ännu idag samma läge som den hade enligt kartmaterial från 1700- och 1800-talet.

Förekomsten av flinta bör tala för en äldre datering och härledas till de omgivande boplatserna L1980:3383 och L1980:3849 som daterats till omkring 3000-2000 f.Kr. Möjligen finns även en samtida boplatz på den aktuella höjdryggen i vilken flintavslaget påträffades.

Tre stolphål och en kokgrop påträffades inom ett avstånd om 12 meter och bedöms därmed utgöra en boplatzlämning (L2020:540). Kol från kokgropen daterades till 994–1153 e.Kr., vilket visar på en datering kring övergången mellan vikingatid och tidig medeltid. I schaktmassorna, inom lämningsområdet, och i åkerytan intill påträffades fyra bitar smidesslagg. Även om lämningen bedöms utgöra en boplatz är de påträffade lämningarna ännu alltför få för att man ska kunna tala om en tidigmedeltida föregångare till Bärsta by. Möjligen utgör lämningarna del i en aktivitetssyta som är kopplad till gravfältet (L1980:3700). Fynden av smidesslagg i schaktets matjord och i åkerytan är sannolikt inte samtida med boplatzlämningarna. Här finns måhända snarare en koppling till det kollager som daterades till 1400-tal e.Kr. och påträffades omkring 40 meter sydväst om runstenen (L1980:3851) (se Balknäs 2021).

Följande lämningar registrerades som ett resultat av de arkeologiska resultaten:

- L2020:518 – fyndplats – övrig kulturhistorisk lämning
- L2020:540 – boplatssområde – fornlämning,
- L2020:542 – boplatslämning övrig – fornlämning

Uppdrag Börsholm/Kollerborg – 431-7175-2019

Börsholm: L1980:4462 - lägenhetsbebyggelse

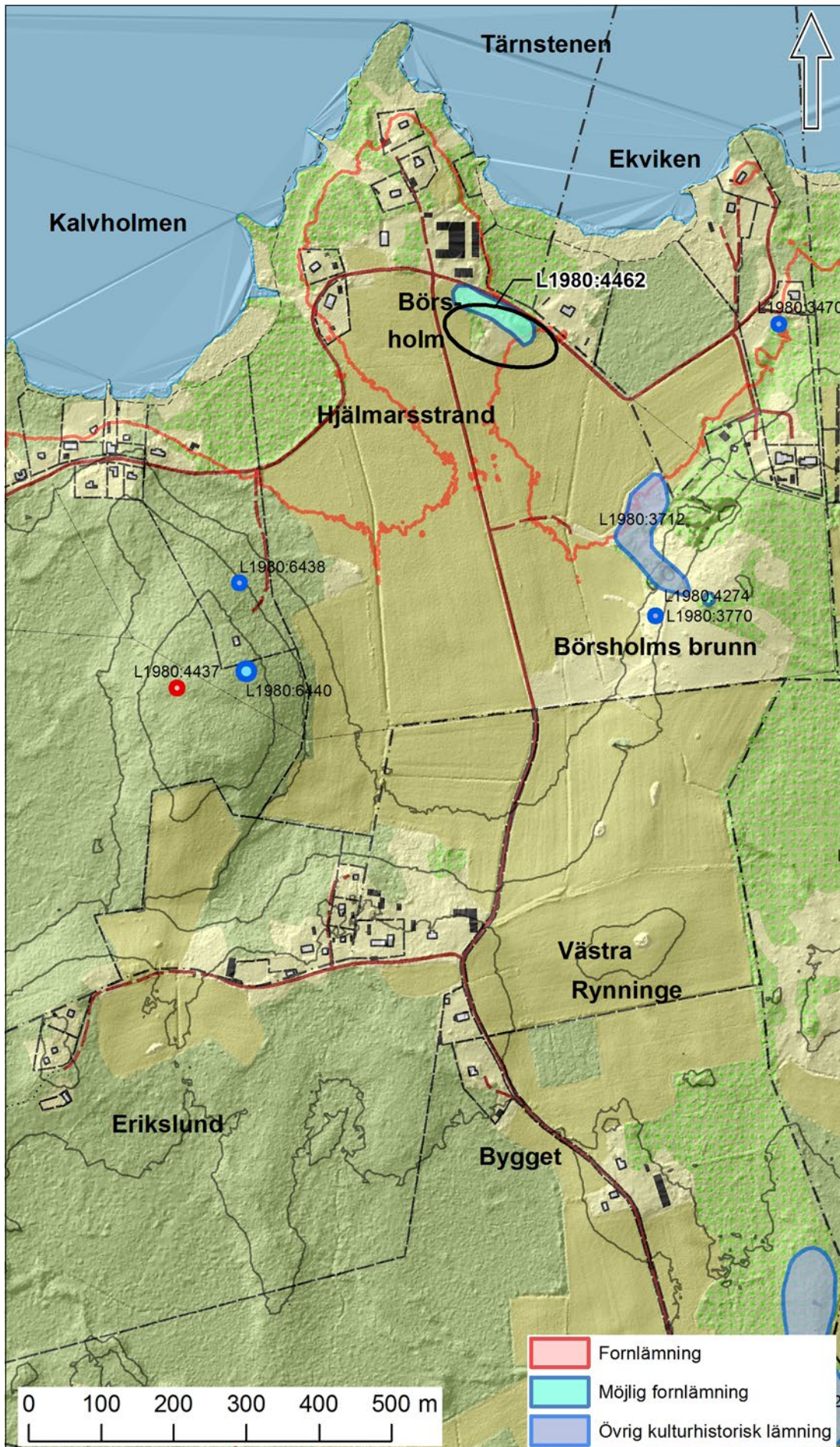

Figur 15. Vy från lägenhetsbebyggelse L1980:4462. I bakgrunden förbereder grävmaskin schaktarbetet söder om lämningsområdet. Foto från nordväst.

Bakgrund

Uppdraget utgjordes av en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning där schakt skulle grävas söder om lägenhetsbebyggelse L1980:4462.

Platsen är belägen inom Börsholms ägor, omedelbart söder om byn vars bytomt inte är registrerad i KMR. Byn är belägen på en udde kring 29–25 meter över havet som innan sänkningen av Hjälmarén, under sent 1800-tal, utgjordes av en holme. Börsholm finns omnämnt som medeltida sätesgård i ett brev utfärdat år 1440 (se SDHK 23460; Mattisson 1986:80f). I historiskt kartmaterial förekommer Börsholm som frälsehemman i en geometrisk karta från år 1689 (LMS 1689:S3:93-94). I laga skifte från år 1865 utgörs Börsholm av en gård byggd i fyrkant omgiven av utspridda ekonomibyggnader på holmen (LMA 1865:18-STM-172). I dessa ovan nämnda kartor är den berörda lämningen (L1980:4462) omnämnd som "backar" och inhägnad tillsammans med åkermarken i söder enligt den geometriska kartan från år 1684 och som avrösningsjord, äng- och hagmark i laga skifteskartan år 1865.

Figur 16. Utdrag ur fastighetskartan med undersökningsområdet markerat med svart cirkel. Skala 1:8 000.

Figur 17. Utdrag ur geometriska kartan från år 1689 över Börsholm, vars bytomt är belägen på en holme. Sydöst om byn ses platsen för undersökningsområdet som, enligt kartan, utgörs av "Backar" (LMS 1689:S3-93-94).

Den omgivande fornlämningsbilden är förhållandevis gles och utgörs av sentida stenbrott och gruvområden (L1980:6438, L1980:3712) samt två stensättningar på vardera höjd, sydöst och sydväst om Börsholm (L1980:4274, L1980:4437). Omkring 400 meter öster om undersökningsområdet, belägen längs samma höjdsträckning (25 meter över havet) är en fyndplats efter en båt i vilken ett svärd och en oval spännbuckla påträffades under 1830-talet (L1980:3470).

Enligt lämningsbeskrivningen utgörs lägenhetsbebyggelse L1980:4462 av en eventuellt sentida bebyggelse. Lämnningen består av två husgrunder och ett tiotal odlingsrösen inom en yta om 120×20–30 meter i nordväst-sydöstlig riktning. Den ena husgrunden (den västra) beskrivs vara 12×8 meter, i nordväst-sydöstlig riktning, övertorvad, med delvis synlig stensyll och en förhöjning i mitten. Den andra husgrunden (den östra) utgörs av en källargrund med delvis stensatta väggar med en sammanlagd storlek om 8×8 meter som är 1,5 meter djup. Odlingsrösen är vanligen 3–6 meter i diameter och 0,3–0,6 meter höga där det största röset har en diameter på 10 meter och en 2 meter bred grop i mitten som är 0,2 meter djup. Utifrån kartmaterialet finns inget som tyder på bebyggelse inom lämningsområdet. Dock är det ett tidsglapp om 176 år mellan de två kartorna, vilket innebär att bebyggelse kan ha anlagts och rivits under denna period.

Figur 18. Utdrag över laga skifteskarten över Börsholm år 1865. Länningsområdet (L1980:4462) anges som ängs- och hagmark och avrösningsjord (LMA 1865:18-STM-172).

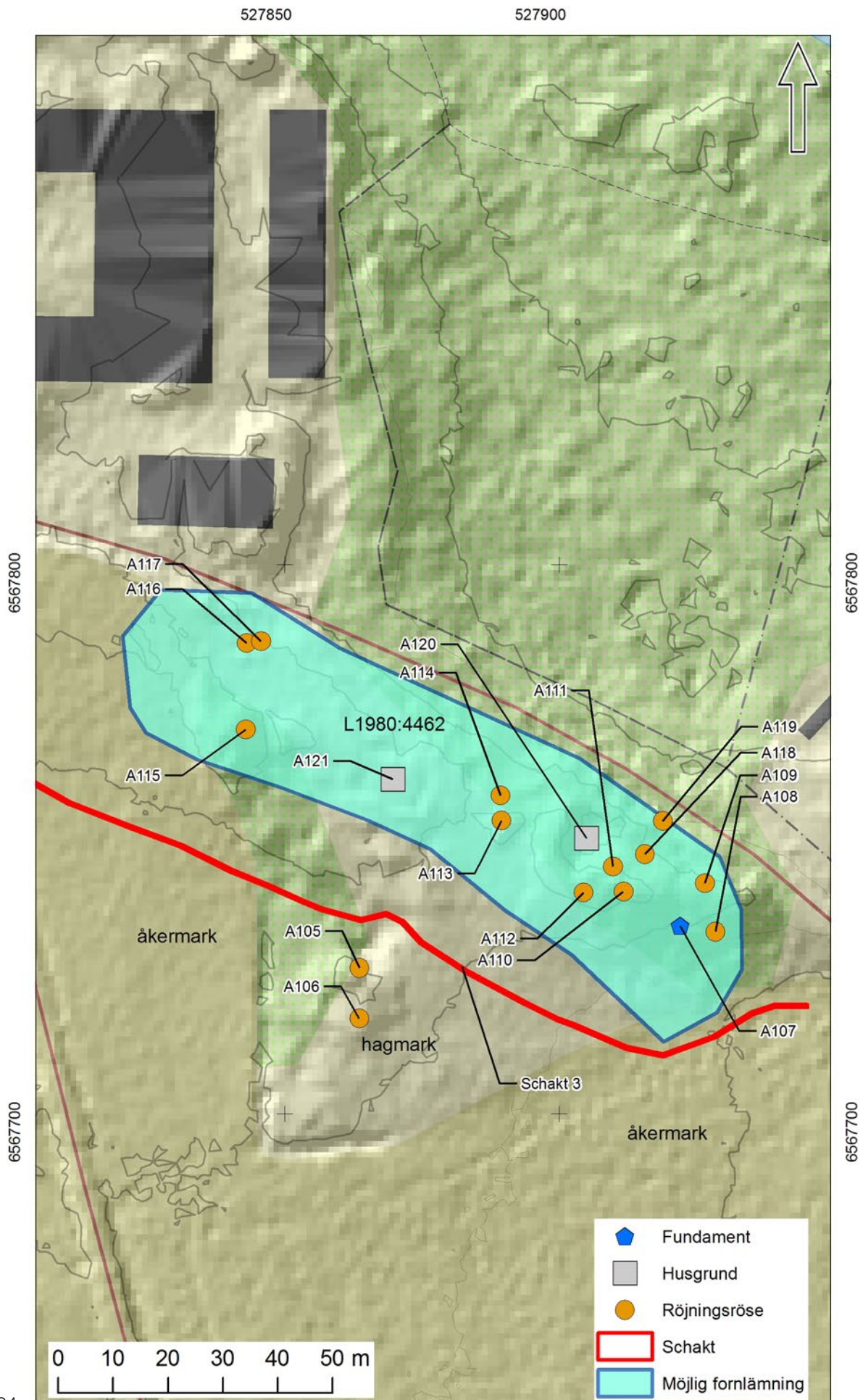
Resultat

SCHAKT 3

I samband med undersökningen grävdes ett schakt (schakt 3) om 180×0,5 meter i nordväst-sydöstlig riktning, med ett djup om 0,6–0,7 meter. Längs sträckan som grävdes i befintlig åkermark, i schaktets nordvästra och sydvästra del, utgjordes schaktet överst av odlingsjord med en tjocklek på 0,3 meter följt av beige lera i schaktbotten. I schaktets mellersta del, som omfattades av hagmark, fanns under grästorven ett äldre odlingsskikt med en tjocklek på 0,2 meter följt av grusig morän som vid 0,4 meters djup övergick i lera. Inom hagmarken fanns två oregistrerade röjningsrösen (A105, A106) varvid det norra (A105) var skadat av täktning där dess norra halva bortgrävt. Vid schaktning kringgicks dess täktgrop. Vid metalldetektering av schaktmassorna påträffades tre hästkosömmar inom hagmarken, vilka kasserades efter avslutat fältarbete.

Figur 19. Schakt 3 vid L1980:4462. Foto från sydöst.

Figur 20. Resultatplan med schakt 3 och inmätta lämningar inom L1980:4462.
Skala 1:1 000.

INVENTERING AV L1980:4462

Vid inventering av lägenhetsbebyggelse L1980:4462 påträffades sammanlagt 12 röjningsrösen inom lämningsområdet varvid ytterligare två påträffades i hagmarken 20 meter söder om lämningsytan. Området utgörs av en svag moränås i nordvästlig-sydöstlig riktning som reser sig ovan den omgivande plana åkermarken i söder. Storleken hos de mindre röjningsrösen varierade mellan 2 och 8 meter i diameter och 0,2–0,6 meters höjd där det största röset (A115) mätte 10 meter i diameter och var 1,5 meter högt. Stenstorleken i röjningsröset utgjordes av 0,1–0,4 meter stora stenar. Inom området påträffades två husgrunder varav den ena utgjordes av en källare (A120) belägen i en nordsluttning i områdets nordöstra del medan den andra husgrunden (A121) var belägen i krönläge.

Källargrunden (A120) var 8×6 meter stor, i nordöstlig-sydvästlig riktning, 1,7 meter djup och ingrävd i moränåsens nordöstsluttning med öppning i nordöst. Dess väggar var stensatta av kallmurade stenar med en storlek om 0,2–0,6 meter, delvis bestående av huggen eller utvald natursten med flat sida vänd inåt. Väggarna var övertorvade och stenar hade rasat in. Källaren omgavs, förutom i nordöst, av en uppkastad jordvall, som sannolikt utgjorde rester efter uppgrävd jord. Jordvallen var 3-5 meter bred och 0,7–1 meter hög. Ovanpå källarens jordvall fanns två röjningsrösen (A111 och A112) anlagda, vilket talar för att källaren var äldre än åtminstone dessa rösen.

Figur 21. Ingrävd källare i åsryggens nordvästra sluttning. Söder om källaren ses en stor ek växa på en uppkastad jordvall. Jordvallen härrör sannolikt från jord som grävts upp från källaren. Foto från nordväst.

Figur 22. Källarens stensatta innerväggar är delvis synliga bakom nedrasat jordmaterial. Foto från öster.

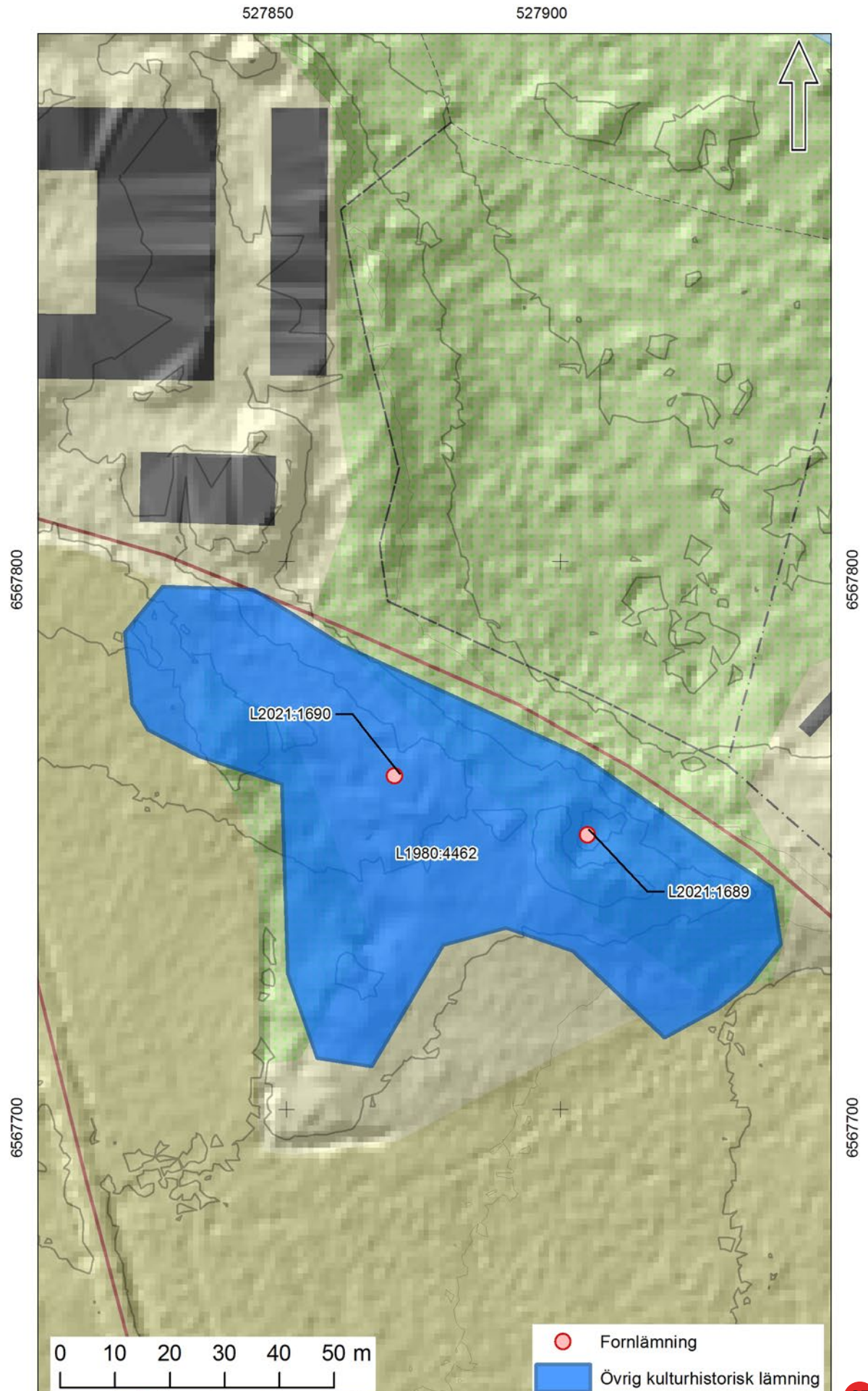
*Figur 23. På åskrönet finns en husgrund omgiven av en jordvall.
Foto från nordväst.*

Figur 24. Husgrund och jordvall sedda från sydöst.

*Figur 25. I norra delen
är del av stensyll synlig.
Foto från nordväst.*

Figur 26. Resultat efter revidering av L1980:4462 och registrering av två husgrunder.
Skala 1:1 000.

Husgrunden vid krönet (A121) utgjordes ytterst av en jordvall anlagd i en rektangel som mätte 16×12 meter i nordvästlig-sydöstlig riktning. Jordvallen var 2–2,5 meter bred och 0,2–0,4 meter hög. Innanför jordvallen var ett 0,2–0,5 meter djupt och 0,7–0,8 meter brett dike som omgav en övertorvad syll till husgrunden som mätte 9×7 meter. Längs syllens norra långsida var stensyllen delvis synlig och utgjordes av 0,4–0,6 meter stora stenar, anlagda i två skift som var delvis utrasade i diket. Innanför husgrunden utgjordes marken av en svag förhöjning som var som högst i husgrundens centrumpunkt och inga spår efter spisiröse observerades.

Tolkning och nyregistrering

I samband med schaktarbetet påträffades inga antikvariska lämningar annat än tre hästkosömmar i hagmarken. Emellertid ominventerades och reviderades lägenhetsbebyggelse L1980:4462. Lägenhetsbebyggelse implicerar att det skulle röra sig om en mindre oskattlagd bebyggelseenhet. Med andra ord att någon, troligen obesutten, bebott platsen. Efter utförd inventering kan konstateras att bebyggelselämningarna utgörs av en jordkällare med ett invändigt mått om 8×6 meter samt en 9×7 meter stor byggnad som omges av dike och jordvall. Den sistnämnda byggnaden saknar spisiröse, vilket därmed talar mot att det skulle röra sig om en byggnad som fungerat som bostad. Följaktligen förefaller den tidigare tolkningen av platsen som en bebodd bebyggelseenhet inte vara korrekt och dess lämningstyp blir därmed felaktig. De tidigare ingående lämningarna, två husgrunder och röjningsröseområde separeras till följd därav och resulterar i följande lämningar:

- *L1980:4462 – fossil åker – övrig kulturhistorisk lämning*
- *A120 husgrund: L2021:1689 – husgrund, historisk tid – fornlämning*
- *A121 husgrund: L2021:1690 – husgrund, historisk tid – fornlämning*

De båda husgrunderna bör kopplas samman med den intilliggande gården Börsholm. Källaren (L2021:1689) har sannolikt fungerat som jordkällare åt gården. Börsholm är belägen på en flack holme i mycket nära anslutning till sjön där terrängen på holmen möjligen inte medgivit anläggandet av nedgrävda källare på grund av inträngande vatten. Inte heller förekommer förhöjningar inom holmen i vilka man kunnat anlägga källare. Således har man därför nyttjat den aktuella åsryggen och i den anlagt en källare, omkring 160 meter sydöst om gården.

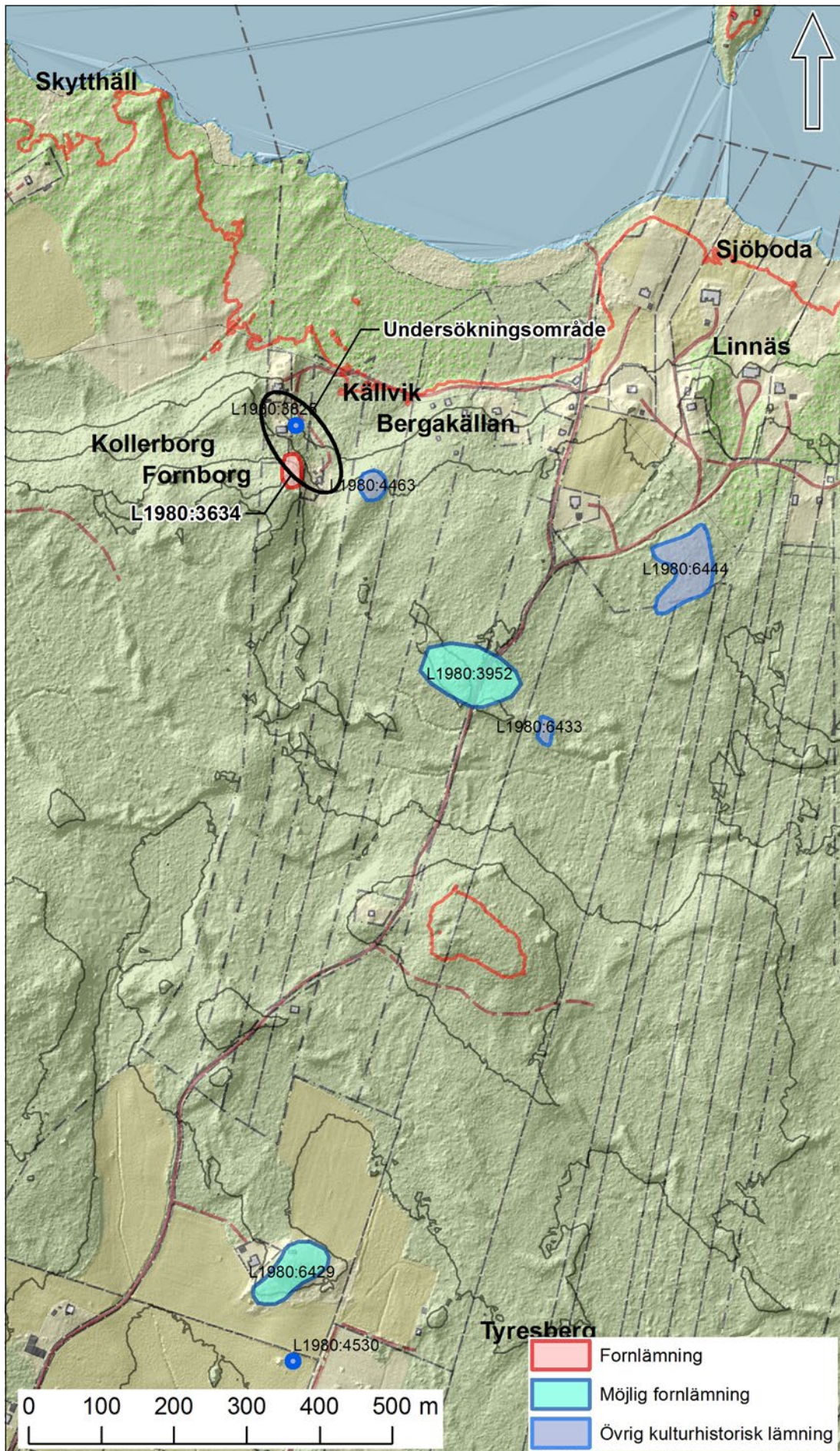
Funktionen för den andra husgrunden (L2021:1690) kvarstår som oklar och svårtolkad. Lämningen utgörs av en husgrund omgiven av dike och jordvall belägen på åskränet. Dess närhet till gården Börsholm föranleder dock misstanken att den bör ha brukats och nyttjats av gården. Marken har enligt två historiska kartor utgjorts av en "backe" (år 1683) och som ängs- och hagmark (år 1865). Möjligen rör det sig om en byggnad som fungerat som fähus, hölada eller dylikt.

Kollerborg: L1980:3634 – fornborg

Bakgrund och tidigare undersökningar

Uppdraget utgjordes av en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning där schakt skulle grävas i nära anslutning till fornborgen Kollerborg (L1980:3634). Fornborgen är belägen omkring 300 meter söder om dagens strandnivå vid Hjälmarens. Med den äldre strandlinjen kring 23–24 meter över havet har närheten till strandlinjen varit omkring 150–250 meter. Kollerborg är belägen på krönet av en bergshöjd med överblick över mellanfjärden i Hjälmarens. Storleken på fornborgen är omkring 45×22 meter i nord-sydlig riktning med en delvis bevarad terrasserad stenvall längs fornborgens södra, västra och norra sida. I öster är branta bergsväggar. Innanför stenvallen är marken kuperad och ojämn och sluttar svagt mot norr. Höjden över havet är omkring 43–46 meter över havet. I borgens norra del förekommer rikligt med skörbränd och förglasad sten i stenvallen som antyder att den utsatts för eldpåverkan.

År 1992 utförde Olle Lorin, tillsammans med Örebro läns museum och doc. Peter Kresten en forskningsundersökning av delar av fornborgen. Syftet var att undersöka stenvallen för att klarlägga huruvida stenvallen blivit eldpåverkad (Lorin 1992). I samband med undersökningen grävdes ett schakt tvärs genom stenvallen i fornborgens västra del. Stenvallen avtorvades i dess nordvästra och södra del. Vidare grävdes tre provgropar inom borgen. Undersökningen resulterade i att vitrifierade stenar påträffades i stenvallen och lager med sot och kol påträffades i provgroparna inom borgområdet. I de vitrifierade stenarna påträffades kol som tillvaratogs för ¹⁴C-datering, vilka dock inte redovisas i rapporten. Ytterligare ett ¹⁴C-prov tillvaratogs i kollager som påträffades i en provgrop innanför stenvallen. I sammanfattningen diskuteras kort, men utan att komma till en slutsats, huruvida de vitrifierade stenarna och kollagret är ett resultat av en medveten förbränning av stenvallen i syfte att åstadkomma en sammansmältning av bergarter eller resultatet av en nedbränning av borgen. Resultatet av undersökningen diskuteras närmare i en senare publicerad artikel av Lorin och Damell år 1994 där även resultaten från ¹⁴C-dateringen presenteras. Dateringen av kollagret i botten av schaktet i stenvallen daterades till 747±69 e. Kr. Detta lager tolkas utgöra rester efter en avbränning av områden inför borgens anläggande (Damell & Lorrin 1994:104). Ytterligare ett prov inom borgområdet erhöll en recent datering. I artikeln nämns ytterligare resultat från undersökningen som inte presenteras i den ursprungliga rapporten. Bland annat jordsonderades ett område kring 25 meters kurvan, omkring 50 meter norr om fornborgen. Här påträffades "kulturpåverkad" jord ned till ett djup om 0,5 meter. Detta område förmodas utgöra plats för en tidigare hamn nära borgen.

Figur 27. Utdrag ur fastighetskartan med undersökningsområdet markerat med svart cirkel. Skala 1:8 000.

Figur 28. Terrasserad mur vid Kollerborg L1980:3634, foto från nordväst.

Figur 29. Invändigt är ytan inom fornborgen kuperad med berg i dagen.
Foto från norr.

Resultat

SCHAKT 4

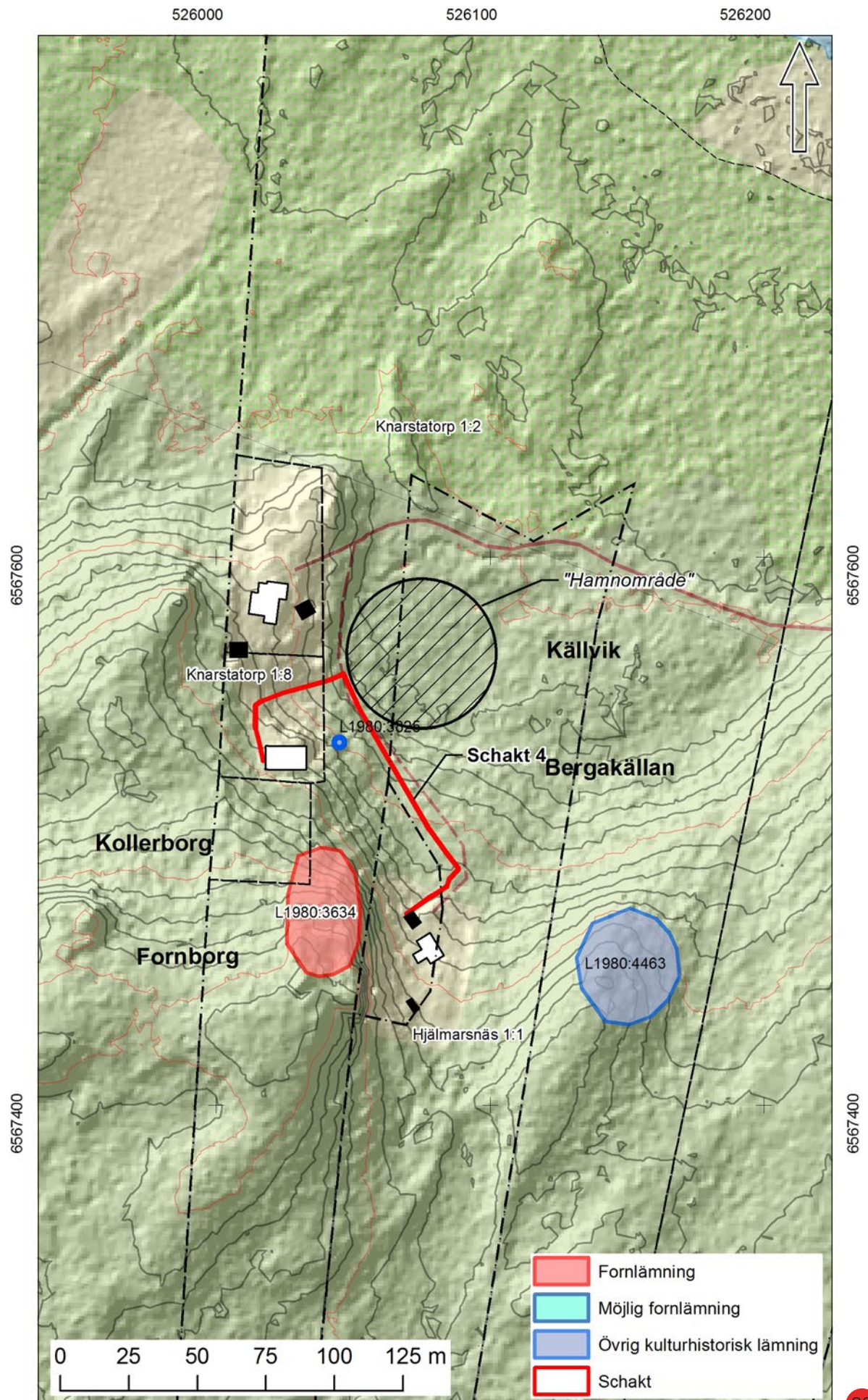
I samband med schaktarbetet vid Kollerborg grävdes ett schakt om 165 meter med ett djup om 0,4-0,6 meter. Schaktet grävdes i tomtmark som utgjordes av gräsmatta och längs en gräsbevuxen infartsväg. Inom fastigheten Knarstatorp 1:8 utgjordes schaktet överst av grässvål och matjord med en tjocklek om 0,2 meter. Därunder utgjordes schaktbotten av grusig och stenbunden morän eller lerig silt. Övergången från morän till lersilt skedde kring 28-29 meters höjd över havet. Detsamma fenomen påträffades i Knarstatorp 1:2 och Hjälmarsnäs 1:1. Här fanns emellertid ingen matjord utan morän eller lersilt påträffades direkt under grässvålen. Inga antikvariska lämningar eller fynd påträffades inom schaktet.

Figur 30 (överst till vänster). Schaktet vid fastighet inom Knarstatorp 1:8. Foto från norr.

Figur 31 (överst till höger). Schakt vid fastighet inom Hjälmarsnäs 1:1. Foto från nordväst.

Figur 32 (till vänster). Schakt vid fastighet Knarstatorp 1:2. Foto från nordväst.

Figur 33. Schaktplan vid fornborgen L1980:3634, med Damell och Lorins hamnområde markerat med skrafferad svart cirkel. Skala 1:2 000.

ETT BESÖK VID "HAMNEN"

I samband med fältarbetet inventerades fornborgen och det omgivande området, däribland det så kallade "hamnområdet" i Damell och Lorins artikel (se Damell & Lorin 1994:104f). Platsen utgjordes av våtmark beväxt med asp och sly. Ett flertal vindfällen gav tillfälle att undersöka den "kulturpåverkade" marken. Torven var svartfärgad med inslag av förmultnat material i form av löv, kvistar och mossor som sträckte sig ned till ett djup om 0,3–0,4 meter. Vad Damell och Lorrin menar med "kulturpåverkad" framgår inte närmare, varför det inte kan uteslutas att de misstolkat den svarta sumpiga torven som kulturpåverkad då de betraktat den vid jordsondning.

Tolkning

Då inga lämningar påträffades kan inga ytterligare tolkningar hänföras till omgivande lämningar.

Området som Damell och Lorin i en artikel menar kan ha fungerat som hamnområde har sannolikt tolkats utifrån feltolkade resultat i jordsonderna. Den svartfärgade torviga myllan är sannolikt resultatet av förmultnat växtmaterial. Små fragment av kvistar och trä kan likna kolfragment men färgade inte av sig då materialet gneds mellan fingrarna.

Uppdrag Via/Torsborg – 431-1474-2020

Torsborg: L1980:3563 – stensättning (treudd)

Bakgrund och tidigare undersökningar

Uppdraget utgjordes av en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning där schakt skulle grävas i nära anslutning till en treudd (L1980:3563) i Torsborg.

Torsborg är belägen på en höjd vid den gamla bygränsen mellan Ekeby och Röhammar där en väg utgjorde gräns. Bebyggelsen på platsen uppstod mellan åren 1694 och 1852 och utgjordes av torp och backstugebebyggelse som vid tiden för häradskartans upprättande omfattade omkring åtta bebyggelseenheter, vilka ännu idag är bebyggda (jämför LMS 1694:S5-100-03 och RAK 1864-67:J112-65-2). Redan i häradskartan uppmärksammas att fornlämning finns på platsen i form av två treuddar (L1980:3563 och L1980:4190). De är belägna på höjdens nordsluttning med ett avstånd om 20 meter från varandra. Vid det aktuella arbetet skulle markarbete utföras invid den förstnämnda treudden som är Närkes största treudd med 20 meter långa sidor. Invändigt är treudden övertorvad och fylld med 0,3–0,8 meter stora stenar med tydlig kantkedja ytterst. I treuddens spetsar är en till två resta eller liggande stenar med en storlek om 0,8–1,4 meter. Den andra treudden (L1980:4190) har sidor om 19 meter med i övrigt liknande utseende som den förra. Dock är treudden så överväxt med buskar och ormbunkar att den knappt var synlig i samband med fältarbetet som företogs under september månad. Inom samma höjd finns ytterligare en grav i form av en stensättning (L1980:3950). På en höjd 500 meter öster om Torsborg finns ett gravfält (L1980:3564) bestående av 55 gravlämningar i form av högar, rösen och stensättningar. Namnet Torsborg är kopplad till en sägen där guden Tor, vid jakt, ska ha kastat sin hammare mot en älg varvid hammaren efter träffen studsade till en höjd, det vill säga Torsborg. På höjden finns även en sten med nätliknande mönster som lokalt kallades för "Tors sten" (L1980:4255).

År 2019 utfördes en schaktningsövervakning norr om treudden L1980:4190 utan att arkeologiska lämningar påträffades (Karlenby 2019).

Figur 34. Elstationen, som skulle utbytas, belägen ett fåtal meter från treuddens ena nordvästra spets. Foto från sydöst.

Resultat

Vid fältarbetet skulle höljet hos en befintlig el-station bytas ut. Grävarbete skulle därför utföras runtom byggnaden i syfte att frilägga befintliga markkablar. Därefter skulle schakt grävas ut till stamledningen längs väg 207.

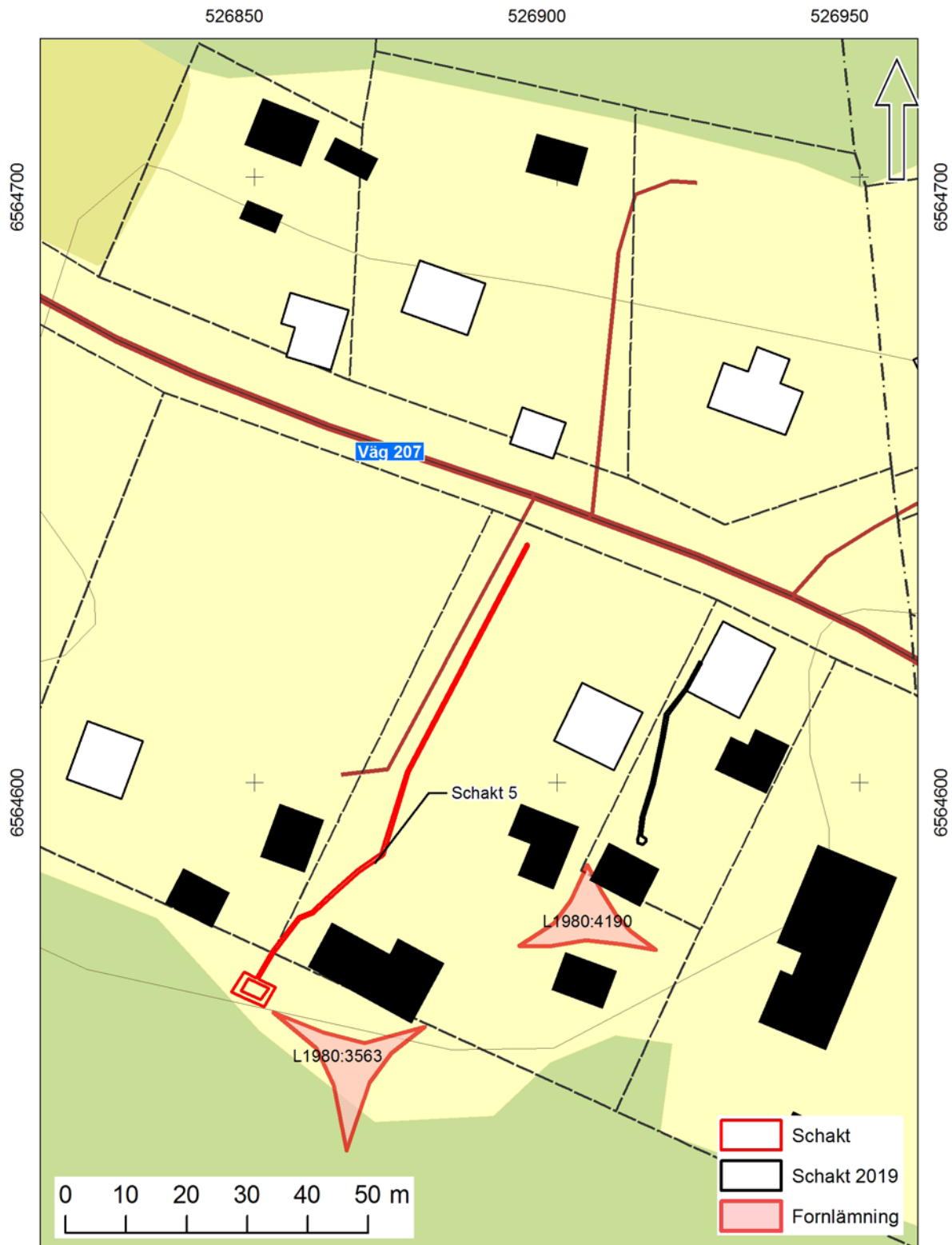
I samband med markarbetet grävdes ett schakt som mätte 100×0,5 meter och var 0,3–0,7 meter djupt. Invid el-stationen var schaktet 0,3 meter djupt och 0,7 meter djupt nordöst om el-stationen. Under torven påträffades grusig och stenig morän med en stenstorlek om 0,1–0,2 meter. Inga arkeologiska lämningar påträffades inom schaktet. Vid metalledetektering av schaktmassorna påträffades enbart recenta fynd, vilka kasserades.

Tolkning

Inga närmare tolkningar kan göras utifrån resultaten då enbart morän berördes i de grävda schakten.

Figur 35. Utdrag ur fastighetskartan med undersökningsområdet markerad med svart cirkel. Skala 1:8 000.

Figur 36. Schaktplan över schaktet som grävdes i samband med schaktarbetet vid treuddarna. Skala 1:1 000.

Figur 37. Schakt 5 som grävdes runt el-stationen. Foto från nordöst.

Figur 38. Nordöstra delen av schakt 5 sedd från el-stationen. Foto från sydväst.

Via: L1980:4386 – bytomt

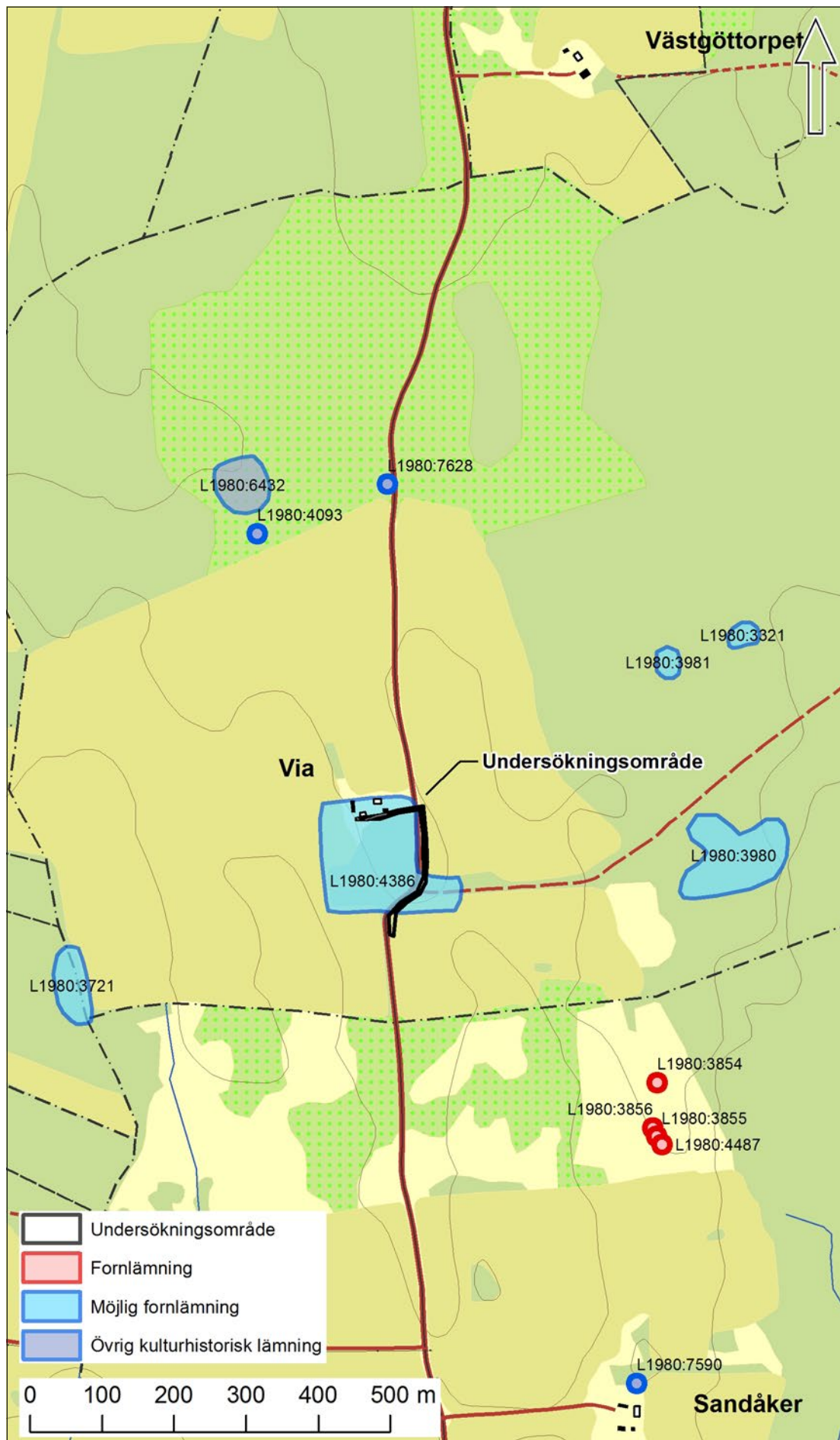

Figur 39. Vy över Via bytomts södra del som är övergiven och utgörs av en skogsdunge. Foto från söder.

Bakgrund

Uppdraget utgjordes av en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning där schakt skulle grävas inom Via bytomt (L1980:4386).

Via bytomt utgörs av en till stora delar övergiven bytomt med kvarstående bebyggelse i byns norra del. Inom bytomten förekommer enligt lämningsbeskrivningen i KMR fyra husgrunder, en källare och röjda ytor. Enligt en skylt på plats var södra gården bebodd fram till år 1933. I det södra området finns en sentida stentipp. I lämningsbeskrivningen anges, utan att källa anges, att byn dog ut i en koleraepidemi under 1800-talet. Omkring 400 meter nordväst om bytomten finns en begravningsplats för de som, enligt uppgift, dött i koleraepidemin (L1980:4093). En snabb genomgång av husförhören från åren 1870–1910 för Via by visar dock inte att byns befolkning avdött i stora mängder på grund av kolera eller andra orsaker. Ytterligare en pestgrav inom byns marker förekommer 400 meter norr om byn vid ett röse invid landsvägen mellan Mellösa och Göksholm (L1980:7628). I detta fall uppges det ha varit i samband med digerdöden, under 1350-talet, som ortsbefolkning dog och begravdes vid röset.

Figur 40. Utdrag ur fastighetskartan med undersökningsområdet markerat med svart ram. Skala 1:8 000.

Inom resterande del av Via bytomts markägor finns tre områden med lägenhetsbebyggelse efter äldre torp och backstugor (L1980:3980, L1980:3321, L1980:3981). Enligt häradskartan förekommer ytterligare två oregistrerade backstugor 180 meter söder om bytomten på vardera sida om vägen vid ägo-gränsen till Sandåker.

Kartor över byn har upprättats vid ett flertal tillfällen, bland annat åren 1700, 1724, 1788, 1829 och 1789. Karta över laga skifte under 1800-tal förekommer emellertid inte.

År 1700 utgjordes byn av tre halva hemman varav två var frälsehemman under Göksholm gård och ett var skattehemman (LMS 1700:S63-50:1). Vid denna tid var de tre gårdarna belägna på västra sidan om vägen där skattegården var belägen i byns södra del och frälsehemmanen i byns nordvästra del. Fram till år 1789 har byn utökats dels söderut, dels på östra sidan om vägen (LMS 1789:S63-50:3). Den utökade delen, öster om vägen, utgjordes i norr (A2) av en kålgård och i söder (B2) av "tillökad tomt". Enligt 1829 års sämjedelning förefaller åtminstone den nordöstliga utökade delen ännu stå obebyggd då ytan benämns som "gräsvall" medan de utökade delarna i byns södra del på ömse sida om vägen kallas för "hustomt" (LMA 1829:18-STM-86).

I den senare häradskartan kan ses att den södra delen (B2) blivit bebyggd medan den norra (A2) övergått till åkermark (RAK 1864-1867:J112-65-2). Det förefaller därmed som att den utökade nordöstliga delen av tomten aldrig bebyggdes. Dock är här ett tidsglapp om 75 år mellan kartorna. I häradskartan visas även en ungefärlig bild av bebyggelsen inom tomten. I kartan ses att byns nordvästra del varit särskilt rik på bebyggelse med två fyrkantiga inbyggda gårdar, troligen ett för varje halvt frälsehemman. I byns mellersta och sydöstra del förekommer mer utspridd bebyggelse, delvis anlagd i längor med vinkel. Större delen av byns bebyggelse har enligt häradskartan försvunnit vid tillfället för den ekonomiska kartans upprättande år 1955 med endast bevarad bebyggelse i byns norra del och en lada i byns sydöstra hörn. (RAK 1955:J133-10F3g57).

Figur 41. Via by i geometrisk karta från år 1700. Byn utgörs av tre halva hemman. Här ses frälsehemmanen vara belägna i bytomtens nordvästra del med skattehemmanet i sydöst (LMS 1700:S63-50:1).

Figur 42. Via by i storskifteskartan från år 1789. Vid denna tid har byn utökats till östra sidan om landsvägen (se A2 och B2) (LMS 1789:S63-50:3).

Figur 43. Via by i häradskartan från åren 1864–67. Vid denna tid finns förtätad bebyggelse i byns norra del medan mer gles bebyggelse ses i byns södra och syd-östra del (RAK 1864-1867:J112-65-2).

Resultat

I samband med fältarbetet grävdes tre schakt (S6, S7, S8) utanför och inom bytomten.

SCHAKT 6

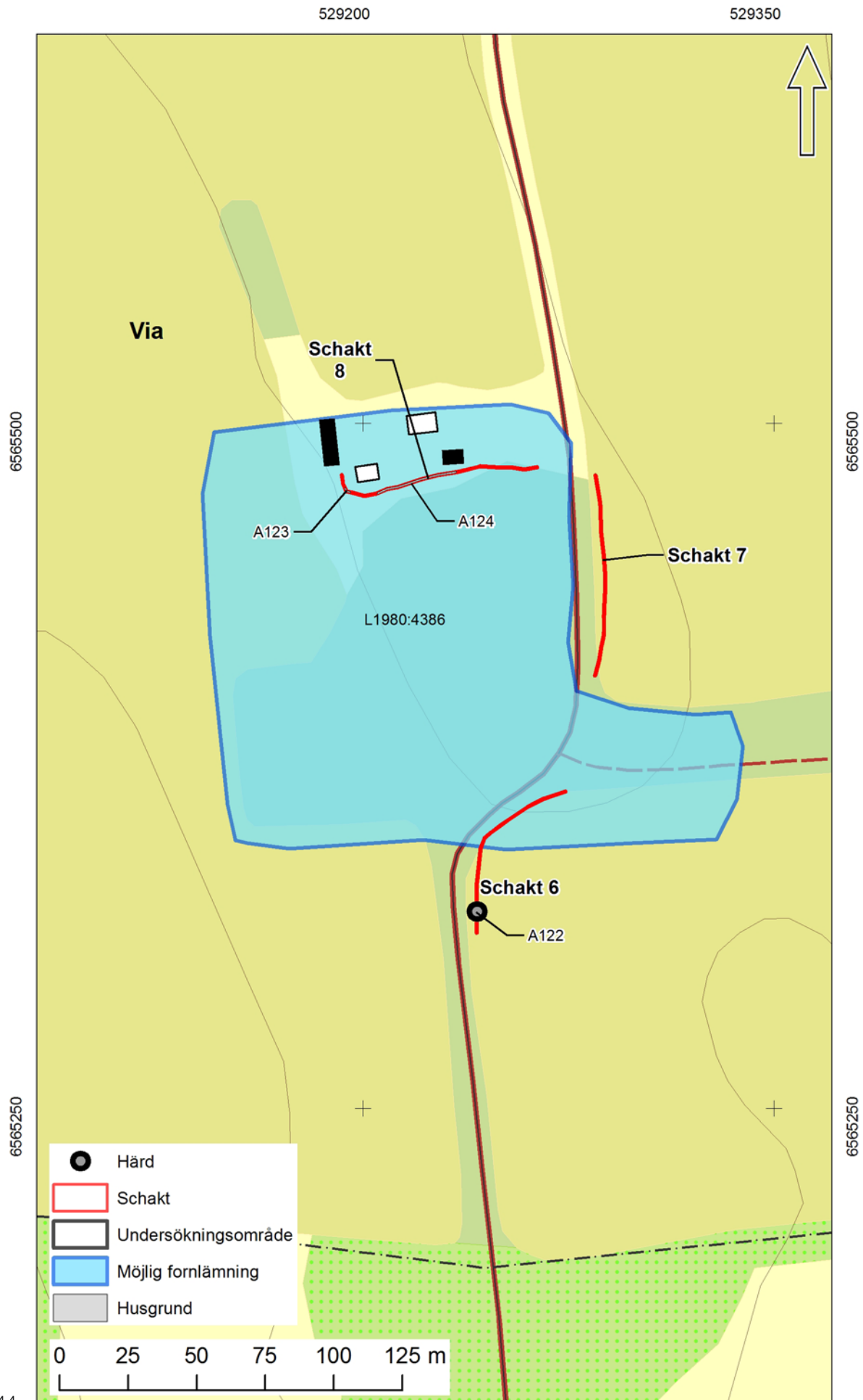
Schakt 6 var 70×0,5 meter stort och 0,3–0,4 meter djupt och grävdes både utanför och inom lämningsområdet för bytomten (L1980:4386). Överst utgjordes schaktet av befintlig odlingsjord som var 0,3 meter tjock följt av grusig och stenig morän med en storlek om 0,1 meter stora stenar. I schaktets södra del påträffades en hård (A122) som var 0,5×0,3 meter stor och 0,1 meter djup med skålformad botten. Hårdens fyllning var rik på kolfragment som tillvaratogs för vedartsanalys och ¹⁴C-analys. Ur provet utplockades fragment av ytved från förkolnad ek som daterades till 171–342 e. Kr. det vill säga romersk järnålder.

SCHAKT 7

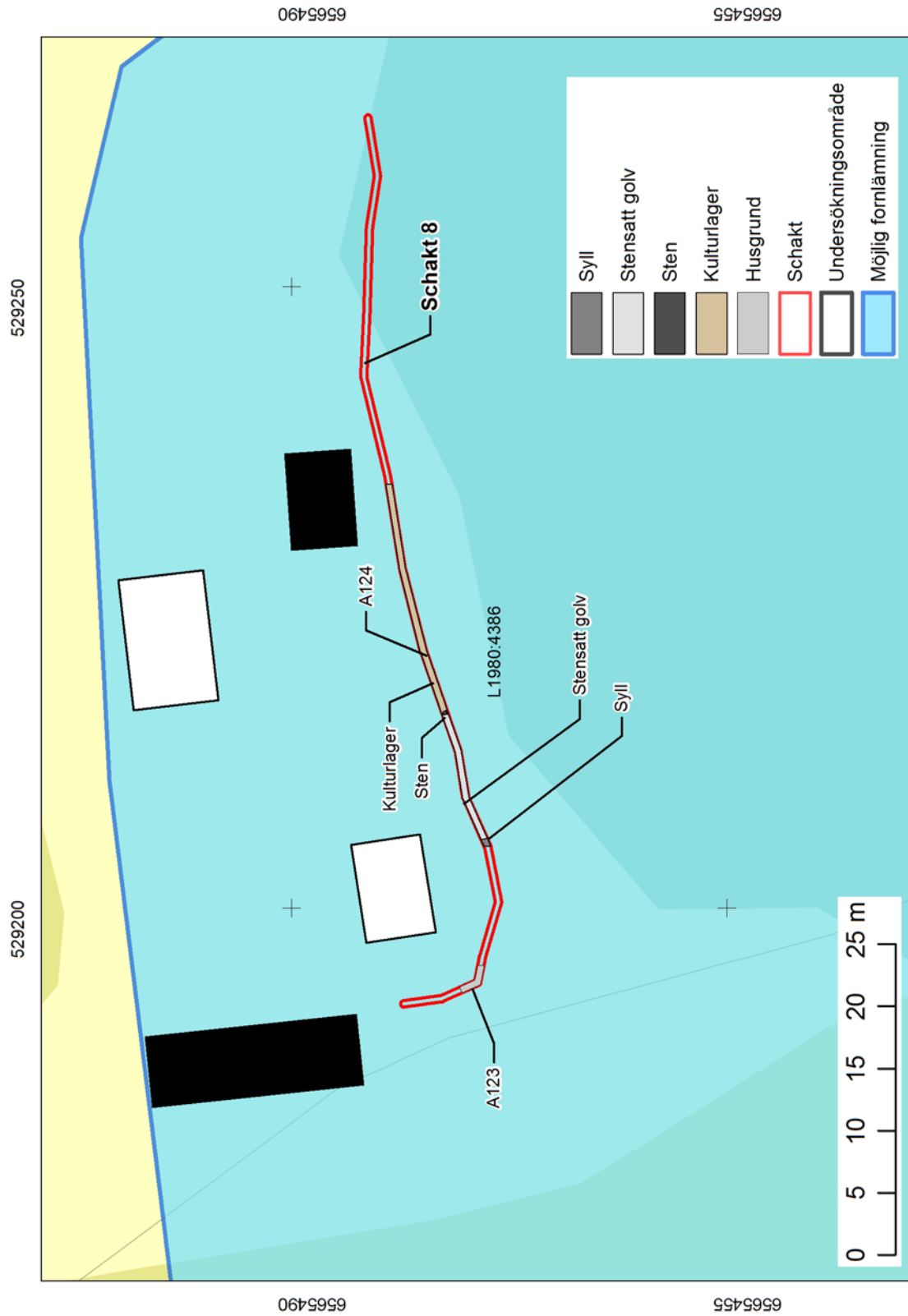
Schaktet var 75×0,5 meter stort och 0,3–0,4 meter djupt och grävdes utanför det befintliga lämningsområdet men i det som enligt 1789 års karta utgjorts av utökad tomt för kålgård (se A2 i figur 42). Överst utgjordes schaktet av befintlig odlingsjord ned till ett djup om 0,3 meter där det övergick till sandig och delvis grusig morän. Inga arkeologiska lämningar påträffades i schaktet.

SCHAKT 8

Schaktet var 80×0,5 meter stort och 0,6–0,8 meter djupt och grävdes i bytomtens norra del som tidigare utgjort plats för byns två frälsehemman och som ännu var bebyggd. Inom schaktet påträffades två husgrunder (A123, A124).

Figur 44. Schakt- och anläggningsplan med de schakt som grävdes vid och inom bytomten. Skala 1:2 000.

Figur 45. Anläggningsplan för schakt 8 som grävdes i bytomtens norra och ännu bebyggda del. Skala 1:500.

Figur 46. Fynd som påträffades i västra delen inom husgrund A124. Två skedborrar, en lie och en kniv.

Figur 47. Fynd som påträffades i östra delen inom husgrund A124. Rödgoods, ett hästbett och ett gångjärnsbeslag.

Husgrund A123 påträffades längs en sträcka om 3 meter och utgjordes av en stenfylld husgrund som ytterst bestod av natursten med en storlek om 0,5–0,6 meter och invändigt med stenar som var 0,3–0,5 meter stora. Husgrunden påträffades direkt under grässvålen vid 0,05–0,1 meters djup och sträckte sig ned till ett djup om 0,2–0,3 meter där sandig morän påträffades.

Husgrund A124 sträckte sig längs med en sträcka om 30 meter och utgjordes längs dess västra del av en stensatt golvyta och i öster av ett kulturpåverkat moränlager. I husgrundens västra del påträffades syllstenar efter en syll som löpte i nord-sydlig riktning. Stenarna var 0,5–0,6 meter stora och anlagda i två skift där den nedersta syllen var delvis nedgrävd i den underliggande moränen. Öster om syllen vidtog ett stensatt golvlag, längs en sträcka om 9 meter, bestående av runda moränstenar som var anlagda i ett lager sättsand. Vid det stensatta golvlagret påträffades ett flertal verktyg i form av två skedborrar, en lie, en grov kniv, och en utnött slägghammare (F1–F5). I öster avslutades den stensatta golvytan vid en kvadratisk sten som mätte 0,4×0,4 meter. Öster om den kvadratiske stenen vidtog ett golvlag med kulturpåverkad morän med inslag av kolfragment och tegelsmul. Lagrets färg skiftade mellan mörkröd och brun. I lagret påträffades byggnadsrelaterade föremål i form av gångjärnsbeslag, ankarslut, väggljushållare, bitt till häst och en rödgodsskärva från 1800-tal. Fynden kasserades efter avslutat rapportarbete. Golvlagret sträckte sig längs 20 meter och avslutades i öster av att det tunnade ut. Därmed påträffades inte syllraden till husgrundens östra kortsida.

Figur 48. Husgrund A123 bestående av en stenfylld grund påträffades direkt under torven. Foto från norr.

Tolkning, nyregistrering och revidering

I samband med fältarbetet påträffades en härd från romersk järnålder samt två husgrunder och fynd som kunde kopplas till Via bytomt.

Då härden påträffades som en ensamliggande lämning i ett schakt med en bredd om 0,5 meter är det inte möjligt att dra slutsatsen att det rör sig om lämning från en boplat. Dock utgör förekomsten av härden en indikation på möjlighet till ytterligare lämningar från järnålder, där annars den enda närvaro i närheten från denna tid utgörs av fyra stensättningar 400 meter sydöst om härden (L1980:3854, L1980:3856, L1980:3855, L1980:4487). Lämningen resulterade i följande registrering:

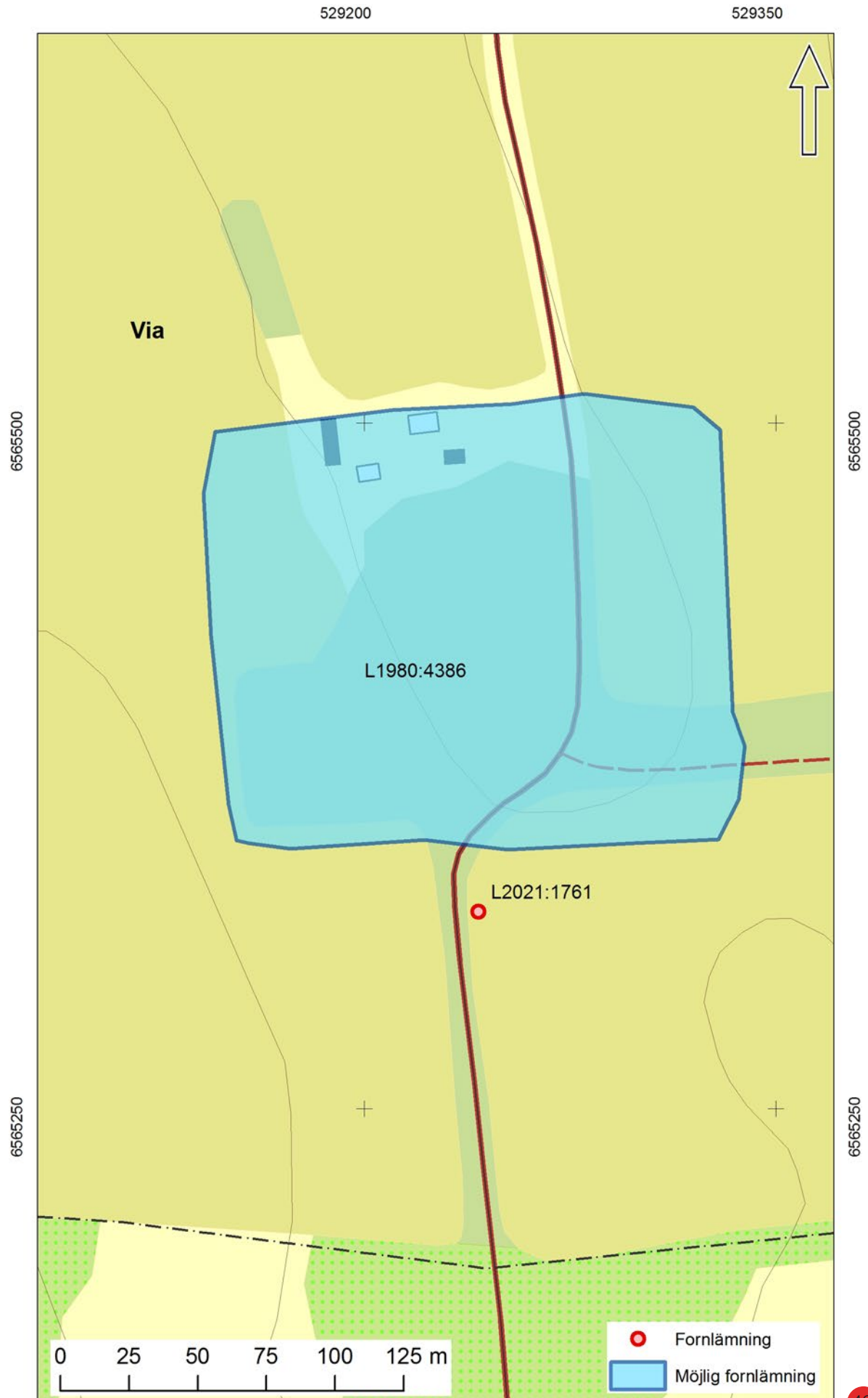
- *L2021:1761 – härd – fornlämning*

I bytomtens norra del grävdes ett schakt där två husgrunder påträffades. I ett fall påträffades en stenfylld husgrund längs en sträcka om 3 meter där en närmare tolkning vad gäller funktion och ålder inte kunde avgöras.

Inom den andra husgrunden som påträffades längs en sträcka om 30 meter fanns två golvlager, varav den ena stensatt. Inom det smala schaktet var fyndförekomsten tämligen rik. Byggnadens längd talar för att det rör sig om en ekonomibyggnad i form av ladugård eller dylikt. Längs den stensatta golvytan påträffades verktygsrelaterade föremål som talar för att denna del nyttjats som verktygsbod eller möjligen gårdens snickarverkstad.

Husgrundens östra del där golvytan utgjordes av kulturpåverkad morän, där byggnadsrelaterade föremål påträffades, har sannolikt utgjort en sammanhängande öppen yta inom ladugården. Att uttala sig mer bestämt om funktion låter sig svårligen göras men fyndet av ett hästbett kan möjligen tala för att en del av husgrunden nyttjats som motsvarande sadelkammare. Betten nyttjas då hästen är i bruk såsom rid- eller dragdjur men inte då det står i sitt bås i stallet. Men även detta är svårt att avgöra utifrån enbart ett fynd. Fyndet av en keramikskärva från 1800-tal ger en grov datering till husgrunden. Enligt häradskartan från åren 1864-67 förekommer ett flertal byggnader anlagda i fyrkantiga inbyggda gårdar och längor anlagda i vinkel. Av dessa byggnader finns enbart ett fåtal kvar i den senare upprättade ekonomikartan från år 1955, vilket antyder att stora delar av bebyggelsen försvunnit under tiden däremellan. Sannolikt utgör de påträffades husgrunderna rester av denna rivna bebyggelse.

Ovan anförda bakgrund om Via bys historia visar att byn tidigare varit större än vad den befintliga lämningsytan anger. Tidigare fanns en kålgård hörande till gårdstomten på östra sidan om vägen. I samband med den aktuella undersökningen kom därför byns lämningsyta att utökas mot nordöst för att omfatta även kålgården.

Figur 49. Resultatplan som visar nyregistrering av hård (L2021:1761) och revidering av bytomten (L1980:4386). Skala 1:2 000.

Uppdrag Östra Rynninge, Stånger och Glugge: 431-1493-2020

Östra Rynninge: L1980:3353 – fossil åker

Figur 50. Valvslagen källare inom L1980:3353. Foto från väster.

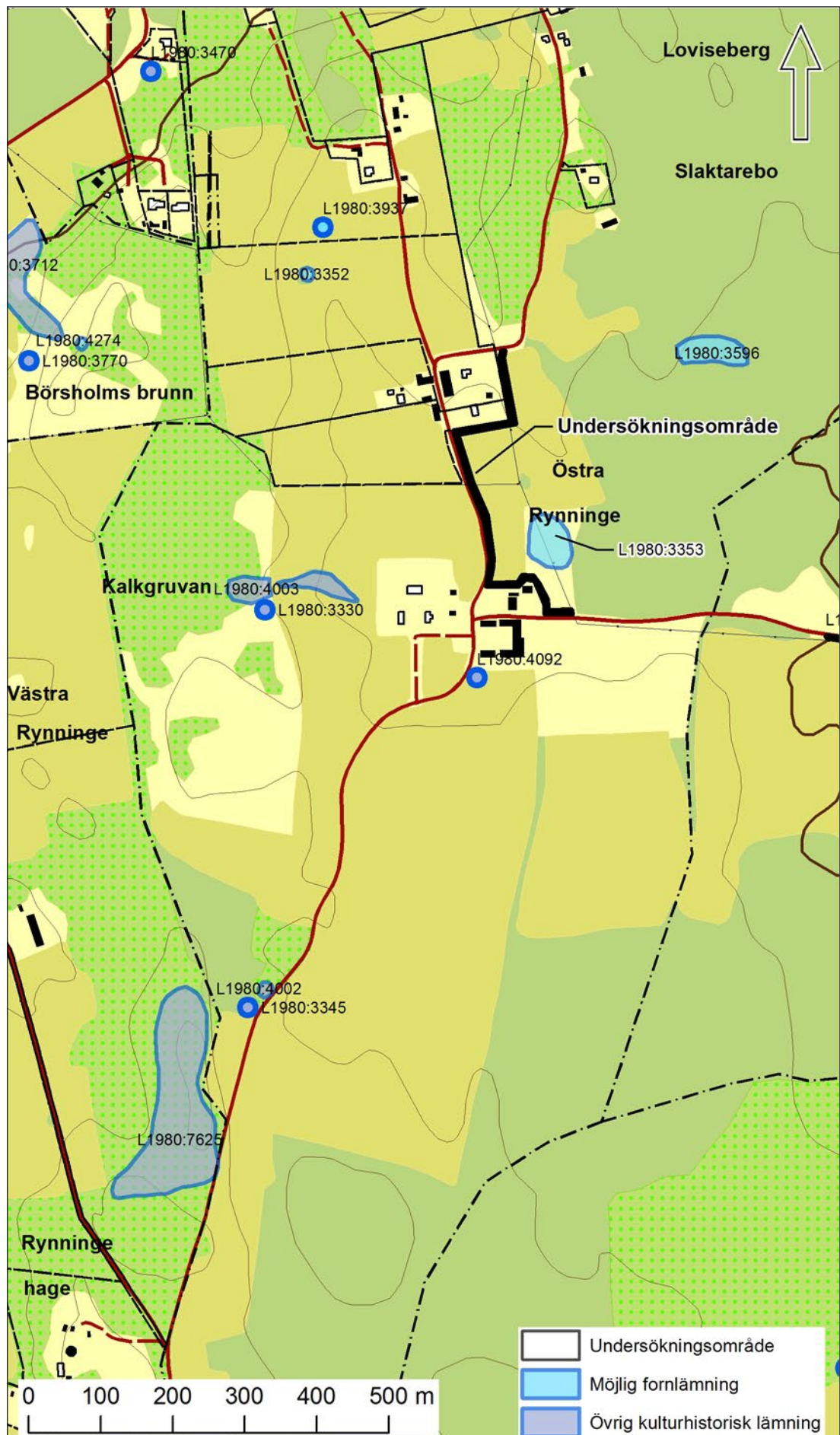
Bakgrund

Uppdraget utgjordes av en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning där schakt skulle grävas inom Östra Rynninges bytomt, emellertid registrerad som fossil åkermark (L1980:4386).

Benämningen "fossil åkermark" härstammar dock från en felaktig sakordning i samband med att attributen digitaliserades år 1998. Den ursprungliga registreringen, enligt inventeringsboken, var röjningsröseområde.

Inom lämningen som var 75×60 meter stor i nordväst-sydöstlig riktning, förekommer ett tiotal förhöjningar som är 2–4 meter i diameter, 0,1–0,3 meter höga och utgörs av jord och sten. I lämningens norra del finns en valvslagen jordkällare och en husgrund. Förhöjningarna tolkas utgöra rester efter riven bebyggelse.

Östra Rynninges befintliga bytomt är belägen omkring 150 meter nordväst om lämning L1980:3353. Äldre kartmaterial visar att byn tidigare varit större men under 1800-talets gång minskat i storlek. År 1700 utgjordes

Figur 51. Utdrag ur fastighetskartan med undersökningsområdet markerat med svart ram. Skala 1:8 000.

528750

528900

Figur 52. Östra Rynninges bytomt år 1769 (se A) där lämning L1980:3353 utgör del i byns södra tomt. Skala 1:2 000.

Figur 53. Östra Rynninges bytomt år 1810 (LMS 1810:S63-38). Den tidigare södra bytomten anges som "tomthage". Skala 1:2 000.

byn av en radby om fem gårdar inom en yta om 350×150 meter i nordväst-sydöstlig riktning (LMA 1700:18-STM-18). Lämning L1980:3353 är belägen inom den södra bytomten som enligt kartbeskrivningen utgjordes av en "ödetomt". Storskifteskartan från år 1769 visar att den södra tomten fortfarande var markerad som tomtmark men varken kartbilden eller kartbeskrivningen innehåller information hur tomterna disponerades eller var bebyggda (LMA 1769:18-STM-48). I den senare enskifteskartan från år 1810 framgår att den södra tomten inte var bebyggd, till skillnad från de övriga tomterna. Istället kallas den södra tomten för "Tomthagen vid Byavägen" (LMS 1810:S63-38).

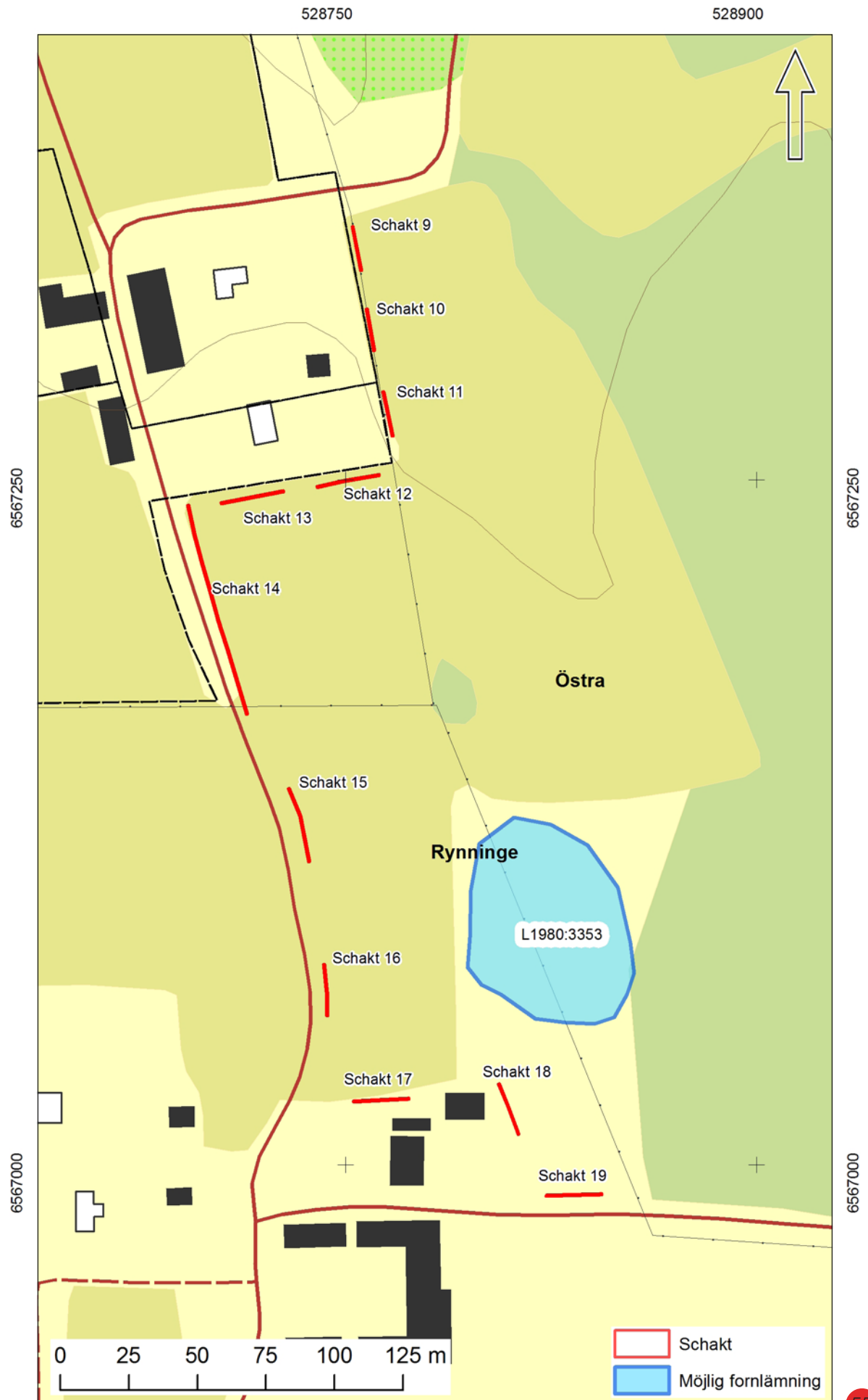
Den omgivande fornlämningsbilden, inom Östra Rynninge, utgörs av ett flertal utspridda fornlämningsliknande lämningar (L1980:3937, L1980:3352, L1980:3330 och L1980:3345) bestående av "hög- och röse liknande" lämningar. Sannolikt är de dock högar som bildats av tidigare mindre odlingsrösen från åkrarna som ansamlats i större odlingsrösen. Kartan från år 1769 visar att Östra Rynninges åkrar varit tämligen rika på odlingsrösen i åkermarkerna. Drygt 200 meter väster om bytomten finns lägenhetsbebyggelse L1980:3596 som enligt lämningsbeskrivningen utgörs av ett "sentida torpställe" med en husgrund och två brunnar. Torpet förekommer emellertid i enskifteskartan från år 1810. Enligt enskifteskartan har ytterligare torpbebyggelse funnits inom gårdens södra del, vid gränsen till Västra Rynninge och Alm. Här har en "torpgata" funnits med omkring elva byggnader uppdelade inom ett flertal tomter varav ett fungerat som soldattorp. Denna torpgata är emellertid inte registrerad i KMR.

Utöver de historiska lämningarna finns en registrerad fyndplats efter en stenyrxa som påträffades under 1890-talet (L1980:4092), vilket talar för att även lämningar från förhistorisk tid kan påträffas inom området.

Resultat

I samband med fältarbetet grävdes 11 schakt om sammanlagt 141 kvadratmeter. Schakten grävdes längs den planerade kabelsträckan och placerades även längs de platser där byggnader skulle förekomma enligt kartan från år 1810. Schakten grävdes med en varierande längd om 15–30 meter med en bredd om 0,5 meter och grävdes ned till 0,3–0,4 meters djup. Samtliga schakt utgjordes överst av odlingsjord som vid 0,2–0,3 meters djup övergick i sandig morän. I schakt 12 påträffades en del av en malsten i matjorden. Fyndet tillvaratogs inte då det påträffats utan kontext. Schakt 14 var 80 meter långt och grävdes i syfte att påträffa två byggnader som enligt enskifteskartan från år 1810 skulle vara belägna längs byvägen. Emellertid påträffades inget i schaktet som tydde på att byggnader varit belägna på platsen. Varken mörkfärgningar i den underliggande moränen eller kvarlämnade syllstenar anträffades.

Vid schakt 17 övergick den underliggande moränen i lera. Inom schakt 18 och 19 påträffades äldre odlingslager som sträckte sig ned till 0,5–0,6 meters djup där schaktbotten utgjordes av lera.

Figur 54. Schaktplan över de schakt som grävdes vid Östra Rynninge. Skala 1:2 000.

Figur 55. Vy över södra delen av L1980:3353 som utgörs av hagmark med svaga förhöjningar efter eventuella husgrunder. Foto från norr.

Figur 56. Vy över Östra Rynninges by. Här ses de ännu bebodda delarna av byns norra del i bakgrunden. Foto från sydöst.

Figur 57. Malsten i matjorden i schakt 12.

Figur 58. Schakt 14 som grävdes där ett flertal byggnader stått enligt 1810 års karta. Foto från sydöst.

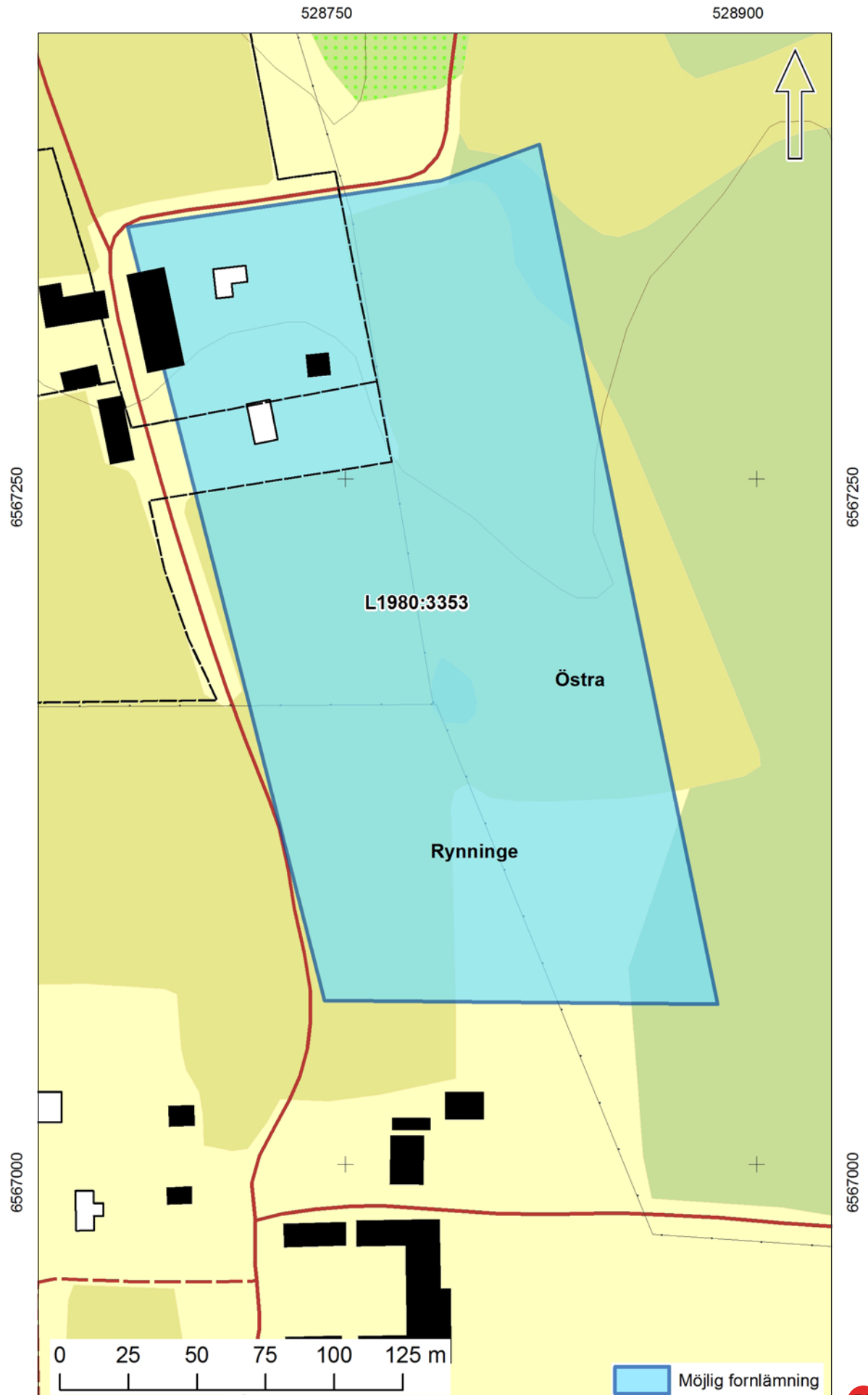
Tolkning och revidering

Den tidigare registrerade lämningen L1980:3353 hade registrerats som röjningsröseområde (senare fossil åker) som innehöll en husgrund och en valvslagen jordkällare och förhöjningar efter möjlig bebyggelse. Lämningen är belägen inom den södra bytomten som anges som öde år 1700. Sannolikt härrör husgrunderna från byggnader som tidigare funnits på platsen innan den övergavs. Enligt kartan från år 1810 saknas bebyggelse inom den södra tomten.

I de elva schakt som grävdes påträffades inga arkeologiska lämningar, inte heller spår efter den bebyggelse som bör ha funnits inom den plats där schakt 14 grävdes. Sannolikt har husgrundernas syllstenar borttagits med stor noggrannhet då gårdarna flyttats, eller enbart utgjorts av enstaka utplacerade stenar med bärande syfte.

I samband med kartstudier har byns ursprungliga utformning fastslagits.

Lämningsytan för L1980:3353 utökas därmed i nordlig och västlig riktning för att omfatta den yta om 350×150 meter som bytomten hade enligt storskifteskartan från år 1769. Vidare ändras lämningstyp från fossil åkermark till bytomt/gårdstomt. Dock kvarstår den antikvariska bedömningen möjlig fornlämning då bytomten är bebyggd.

Figur 59. Revidering av L1980:3353 som utgjorde del i Östra Rynninges bytomt.
Skala 1:2 000.

Stånger: L1980:3477 – gravfält

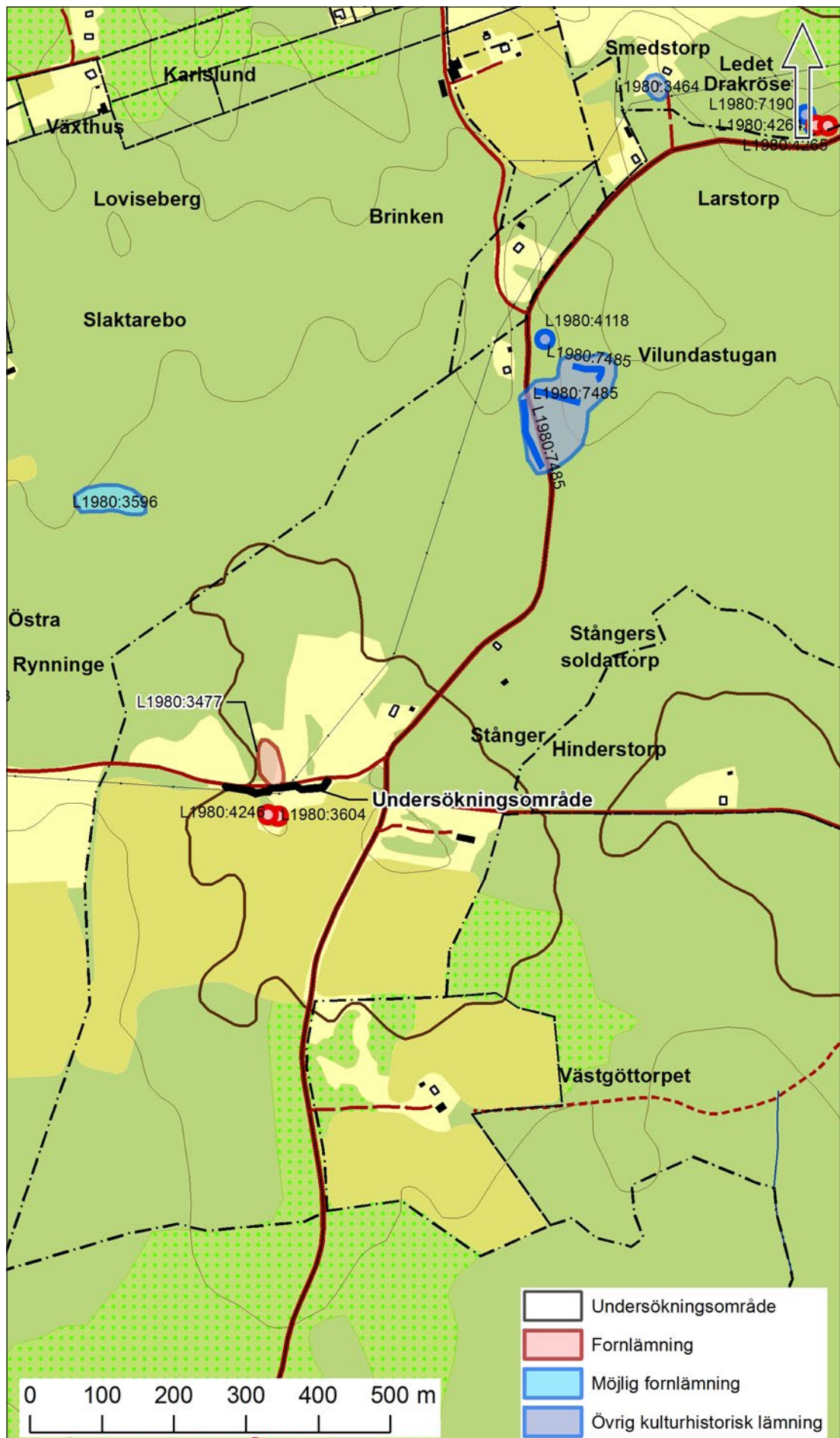

Figur 60. Stensättningar inom gravfält L1980:3477. Foto från norr.

Uppdraget utgjordes av en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning där schakt skulle grävas invid gravfält L1980:3377 i Stånger.

Gravfältet är 65×30 meter stort i nord-sydlig riktning, i krönläge på en ås. Inom gravfältet finns 13 synliga lämningar i form av elva runda stensättningar och två resta stenar, vidare finns även en jordkällare ingrävd i åsens västra sida. Tre av stensättningarna är belägna i gravfältets södra del och är delvis bortschaktade av en grusväg som löper i öst-västlig riktning söder om gravfältet. Omkring 40 meter söder om gravfältet finns två registrerade stensättningar (L1980:4246 och L1980:3604) som är 6–9 meter i diameter och 0,4–0,6 meter höga. Båda stensättningarna är belamrade med odlingssten och ett flertal mindre odlingsrösen förekommer inom åsryggen. Då schakt skulle grävas i öst-västlig riktning mellan gravfältet och stensättningarna fanns misstanke om att ytterligare gravar kunde komma att påträffas.

Gravfältet är beläget inom byn Stångers ägor. Lämningsskildern i närområdet är förhållandevis gles och utgörs av område med fossil åkermark omkring 500 meter mot nordost (L1980:7485) och lägenhetsbebyggelse 370 meter mot nordväst (L1980:3596). För Stångers del förekommer enbart ett fåtal äldre kartor från 1600-tal och senare delen av 1800-talet. Enligt den geometriska kartan från år 1688 var Stångers bytomt under denna tid belägen omkring 70 meter öster om gravfältet (LMS 1688:S2:45-48). Bytomten hade ett oförändrat läge enligt häradskartan åren 1864-1867 men övergavs

Figur 61. Utdrag ur fastighetskartan med undersökningsområdet markerat med svart ram. Skala 1:8 000.

Figur 62. Stångers bytomt i geometrisk karta från år 1688 (LMS 1688:S2:45-48).

successivt under 1900-talets lopp (RAK 1864-67:J112-65-2). Enligt ekonomiska kartan har bostadsbebyggelsen inom bytomten flyttats 50 meter österut längs den så kallade Göksholmsvägen som löper i nordöst-sydvästlig riktning men med kvarstående ekonomibyggnader inom den äldre bytomten (RAK 1955:J133-10F3g57). Vid tillfället för ekonomkartan år 1982 har ekonomibyggnaderna inom den gamla bytomten försvunnit (RAK 1982:J133-10F3g83). Den befintliga bebyggelsen benämnd Stånger är därmed utflyttad ur det tidigare bytomtsläget.

Resultat

I samband med fältarbetet grävdes fyra schakt med en sammanlagd storlek om 60 kvadratmeter.

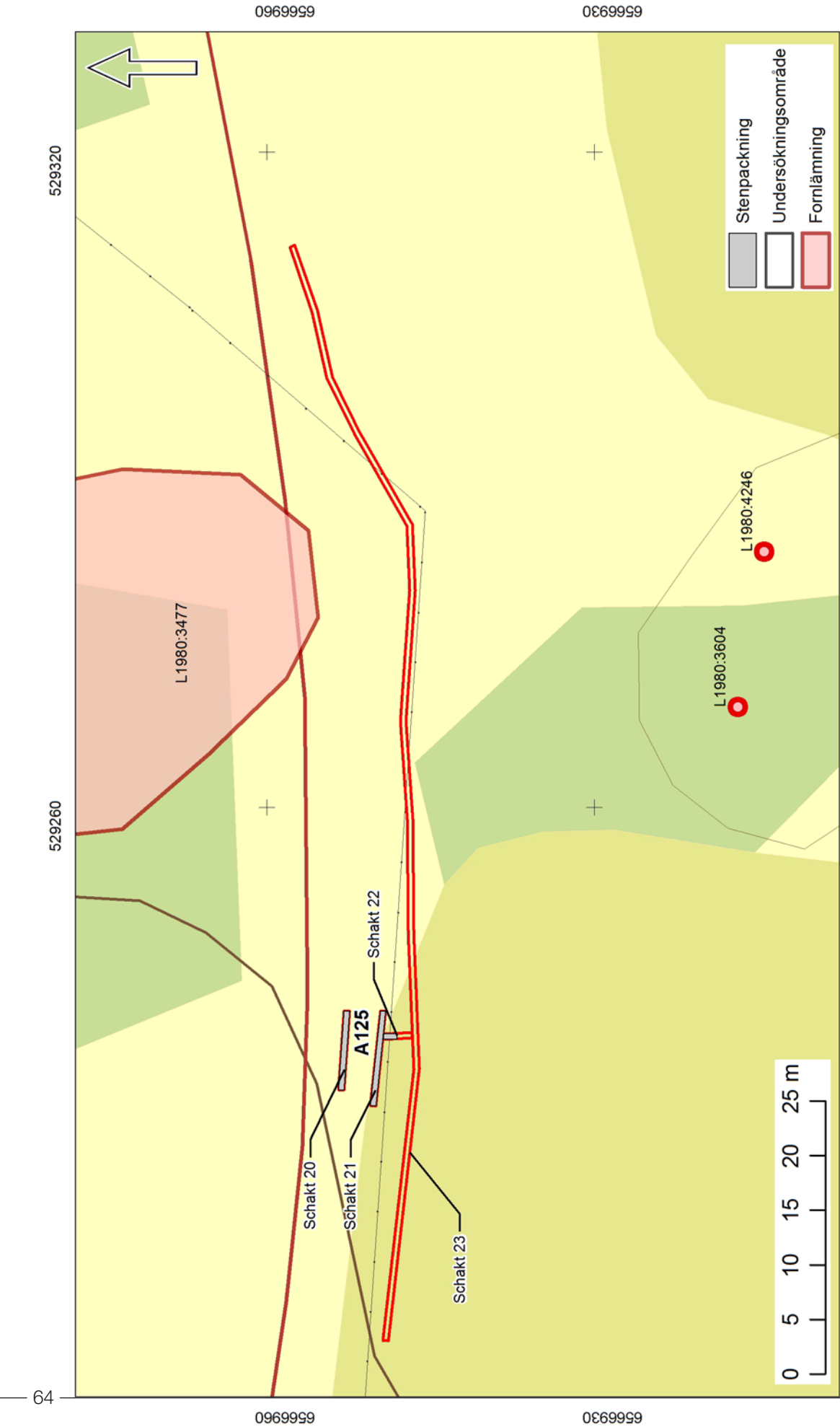
SCHAKT 20–22

Inledningsvis grävdes ett schakt (schakt 20), i vilken en stenpackning genast påträffades vid 0,2–0,25 meters djup i det befintliga odlingslagret. Stenarna var 0,1–0,3 meter stora och låg packade, inom hela schaktet, tillsammans med jord sedan de återkommande utsatts för plöjning. Då stenpackningen påträffades i en miljö med förekomst av både odlingsrösen och stensättning- ar beslöts att avbryta vidare schaktning i händelse av att det rörde sig om en stensättning. Schakt 21 öppnades omkring 3 meter söder om schakt 20 i ett försök att komma undan den eventuella stensättningen. Även inom detta schakt påträffades emellertid stenpackning som överst utgjordes av löst packad sten och därunder mer tätt lagda stenar. Därför grävdes schakt 22 i nord-sydlig riktning i syfte att avgränsa den eventuella stensättningen. Sedan stenpackningen avgränsats grävdes ett nytt schakt i öst-västlig riktning (schakt 23). Schakt 23 var 100×0,5 meter stort och grävdes ned till ett djup om 0,2–0,8 meter. De djupaste delarna av schaktet grävdes i åkerjorden medan schaktet endast grävdes till ett djup om 0,2 meter vid åschrönet. Inom schaktet påträffades inga arkeologiska lämningar, inte heller påträffades fynd i samband med metalldetektering. Schaktet utgjordes överst av matjord som var 0,1–0,2 meter tjockt följt av grusig morän, med riklig förekomst av 0,1 meter stora stenar vid åschrönet.

I samband med fältarbetet undersöktes läget för Stångers bytomt som låg omkring 65 meter nordöst om undersökningsområdet. Området utgjordes av betad hagmark, vilket innebar att syllarna efter husgrunderna framträdde mycket tydligt. Inom området förekommer sju husgrunder och en igenfylld brunn. Vidare finns ett flertal kulturväxter i form av träd och buskar inom området. Bytomten med dess husgrunder finns sedan tidigare registrerad i Skog och Historia som torplämning under objektid 1016780.

Tolkning och registrering

I samband med fältarbetet påträffades en stenpackning under matjorden, inom tre schakt. Stenpackningen kan utgöras av endera ett överplöjt odlingsröse eller stensättning. Både stensättningar och odlingsrösen förekommer i närområdet och då enbart ytan hos stenpackningen undersöktes gick det inte att säkert avgöra lämningstypen. Därför utgick vidare arbete utifrån scenariot att det rörde sig om en stensättning, varför nya schakt grävdes i syfte att undvika att gräva genom stensättningen. Om lämningen utgörs av en stensättning bör den kopplas till de intilliggande gravfältet och stensättningarna som är anlagda på åschrönet. Dock har odling utförts på platsen sedan

Figur 63. Schakt och anläggningsplan vid schakten som grävdes i Stånger. Skala 1:500.

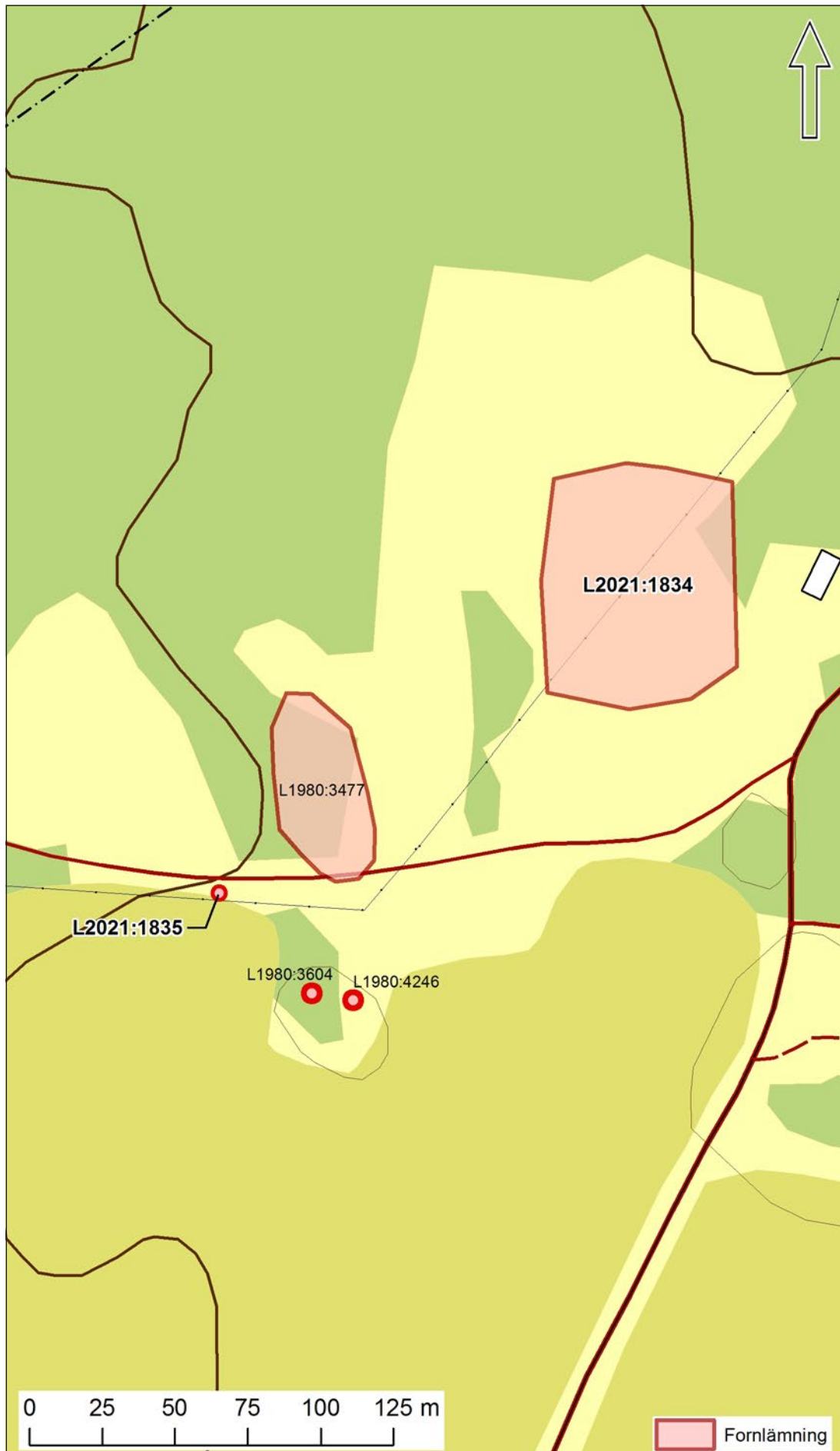
Figur 64. Husgrund inom Stångers gamla bytomt. Foto från söder.

1800-tal, varför det ändå inte kan uteslutas att det rör sig om ett odlingsröse. På grund av att osäkerhet råder om huruvida det rör sig om en stensättning eller odlingsröse bör lämningen betraktas som en möjlig fornlämning.

Efter utfört schaktarbete besöktes platsen för Stångers övergivna bytomt. På platsen påträffades ett flertal husgrunder efter boningshus och jordkällare. Då den ursprungliga bytomten inte längre är bebyggd bör lämningen betraktas som fornlämning.

Arbetet resulterade i att följande lämningar registrerades:

- L2021:1834 – bytomt/gårdstomt (Stånger) – fornlämning
- L2021:1835 – stensättning – möjlig fornlämning

Figur 65. Nyregistrering av Stångers bytomt (L2021:1834) och möjligstensättning (L2021:1835). Skala 1:2 000.

Glugge: L1980:7589 – bytomt

Figur 66. Vy över Glugges gamla bytomt (L1980:7589). I skogsdungen till vänster är en husgrund och jordkällare. Foto från norr.

Bakgrund

Uppdraget utgjordes av en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning där schakt skulle grävas inom Glugges gamla bytomt (L1980:7589) som är en fornlämning.

Den registrerade bytomten är 190×50–90 meter stor i nord-sydlig riktning med strandnära läge omkring 40 meter från dagens (sänkta) vattennivå. Inom ytan finns fyra husgrunder bestående av en husgrund från boningshus med två spisrösen, en ladugårdsgrund, en jordkällare och en grund till en förmodat ekonomibyggnad. Vid husgrunden med spisrösen finns en skylt, uppsatt av hembygdsföreningen, som anger att platsen övergavs år 1907. Enligt ortnamnsregistret finns Glugge omnämnd år 1481.

Glugge by hör under Göksholms slott ägor och befinner sig omkring 2 kilometer sydsydväst om slottet. I historisk kartmaterial förekommer Glugge i översiktliga kartor över Göksholms ägor år 1684, 1794 och i häradskartan åren 1864-67. År 1684 anges Glugge utgöras av ett halvt hemman under Göksholms ägor (LMS 1684:S9:2). I en mer detaljerad karta över Göksholms ägor år 1794 är bytomten tydligt utmarkerad som en 175×165 meter stor yta i nordvästlig-sydöstlig riktning (LMS 1794:S63-17:1). Bytomtens yta enligt kartan är därmed större än den befintliga lämningsytan. Enligt kartbeskrivningen (LMA 1794:18-STM-71) innehåller bytomten tre numrerade ytor:

- "1 – Gamla och förut bebyggda hustomten
- 2 – den af åkerjorden i båda gårderna beräknade skillnaden, emot Säteriet och Björkö. Hustomter, Trädgård m:m.
- 3 – Dito – de af Linvallarna i gårderna. Rösen, berg ock impediment." (LMA 1794:18-STM-71)

Figur 67. Utdrag ur fastighetskartan med undersökningsområdet markerat med svart ram. Skala 1:8 000.

Enligt kartan finns bebyggelse i form av en byggnad inom nummer 2. Informationen från kartan och den tillhörande karttexten antyder därmed att tomtens äldre bebyggelse funnits i tomtens östra del (se kartnummer 1) närmast vattnet, men senare flyttats, eller utökats västerut (se kartnummer 2). I den senare upprättade häradskartan från åren 1864–67 har bebyggelsen i Glugge delvis utflyttats ur tomtområdet; enligt 1794 års karta omkring 30 meter norrut. Ytterligare en byggnad ses vara belägen invid vattnet, vid läget där husgrunden med de två spisrösen och jordkällaren finns. Den befintliga lämningsytan innefattar därmed byggnader från samtliga ovan nämnda bebyggelseskeden. I lämningsytans norra del finns ladugårdsgrunden som är synlig i häradskartan från åren 1864–67, i sydvästra delen finns husgrunden som är synlig i 1794 års karta och i lämningens sydöstra del finns husgrunderna efter boningshuset och jordkällaren som enligt 1794 års kartbeskrivning utgjorde den gamla och förut bebyggda hustomten och även syns i häradskartan.

I närområdet förekommer lämningar som främst kan kopplas till historisk tid. De utgörs av lägenhetsbebyggelse som hört under Göksholms gård (L1980:4388, L1980:7618), område med fossil åkermark (L1980:7592) och en färdväg (L1980:7629) som löpt mellan Katrinelund och Göksholmsvägen via Glugge. Norr om bytomtslämningen finns en registrerad lägenhetsbebyggelse (L1980:7591). Enligt lämningsbeskrivningen rör det sig om en möjlig backstuga bestående av en jordkällargrund och en husgrund. En byggnad på platsen ses i kartan år 1794 och syns vara belägen utanför tomtområdet för Glugges bytomt.

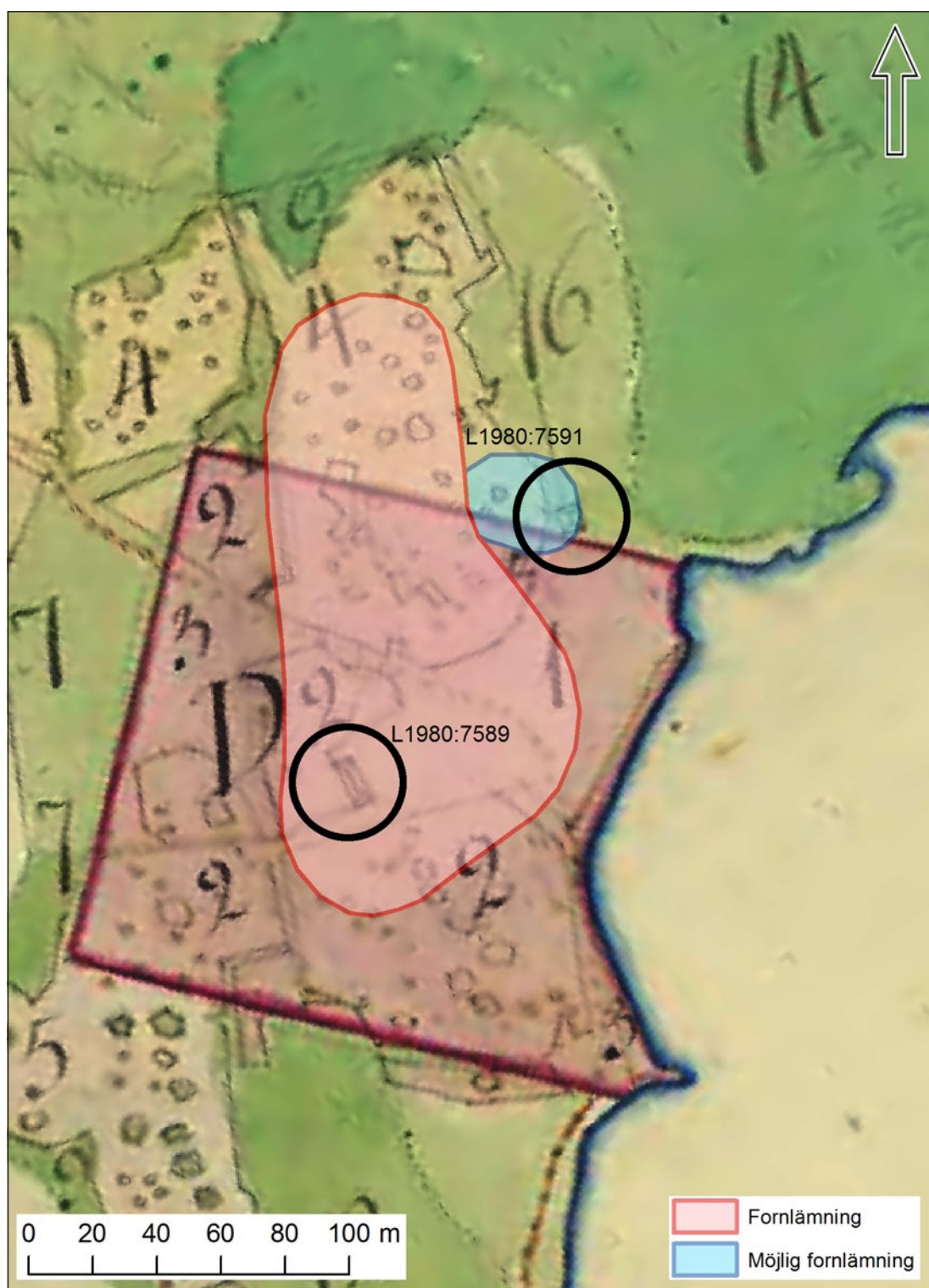
Resultat

I samband med fältarbetet grävdes ett schakt med en sammanlagd storlek om 60 kvadratmeter.

I schaktets sydöstra del påträffades under odlingslager en stenpackning vid 0,2–0,4 meters djup bestående av stenar med en storlek om 0,1–0,2 meters storlek som sträckte sig ned till 0,6 meters djup. Stenpackningen påträffades längs en sträcka om 16 meter. Denna del av schaktet grävdes i en svag sydöstslänt som planade ut i schaktets södra del.

Nordväst om stenpackningen påträffades ett kulturlager längs en sträcka om 20 meter. Lagret påträffades vid 0,4 meters djup under det odlingslager som förekom inom hela schaktsträckan. Kulturlagret var 0,05 meter tjockt och överlagrade naturlig grusig morän. Lagret utgjordes av svartfärgad jord med riklig förekomst av kolfragment, morängrus och enstaka fynd av djurben. Då schaktet enbart var 0,5 meter brett är det svårt att närmare bestämma lagrets funktion annat än att det sannolikt utgör del i en äldre aktivitetsyta som senare uppodlats.

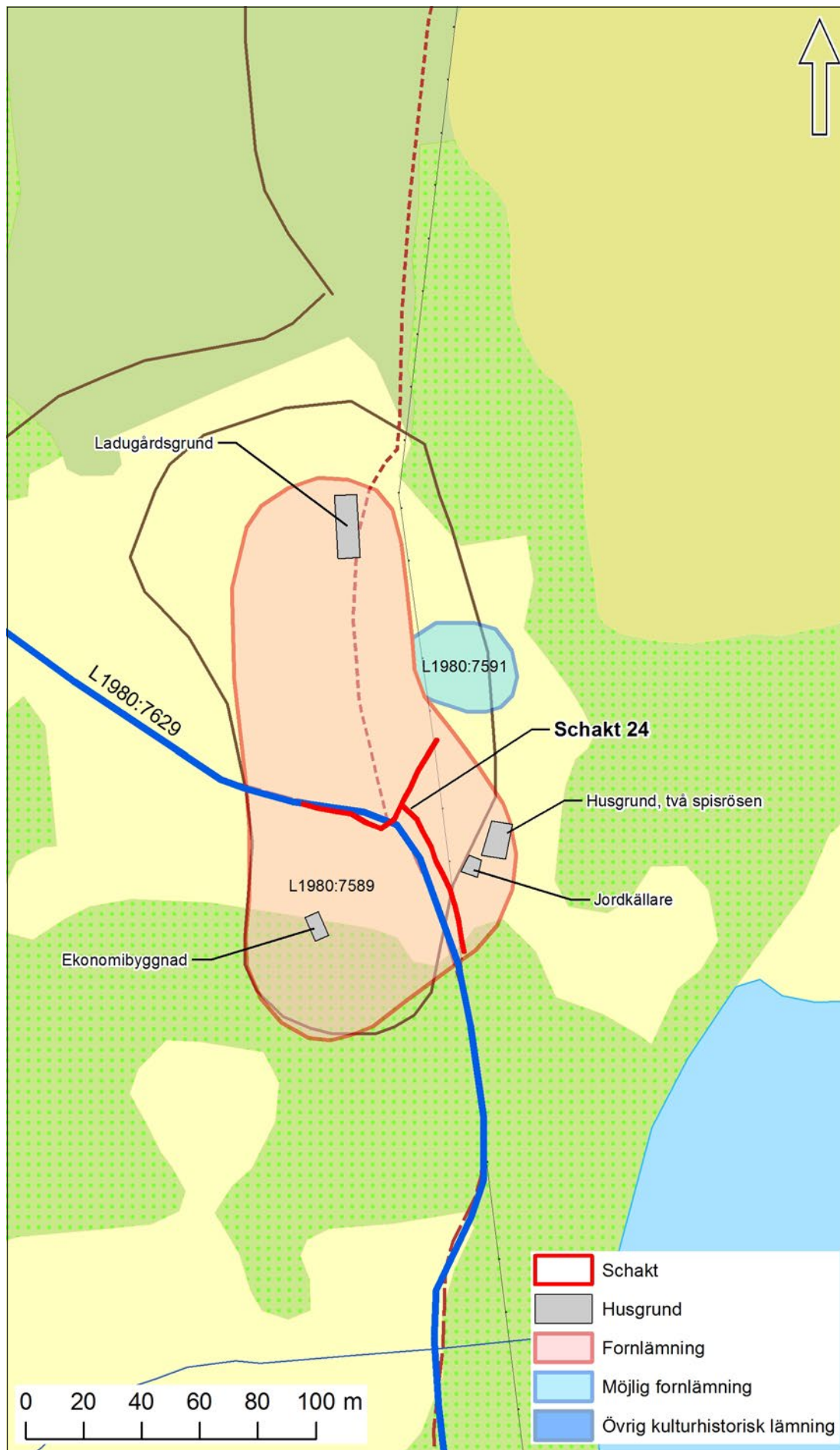
I den del av schaktet som grävdes i nordöst-sydvästlig riktning påträffades del av ett fundament eller grundsula som löpte tvärs genom schaktet. Den sträckte sig ned till 0,9 meters djup, var 1,2 meter bred och utgjordes av

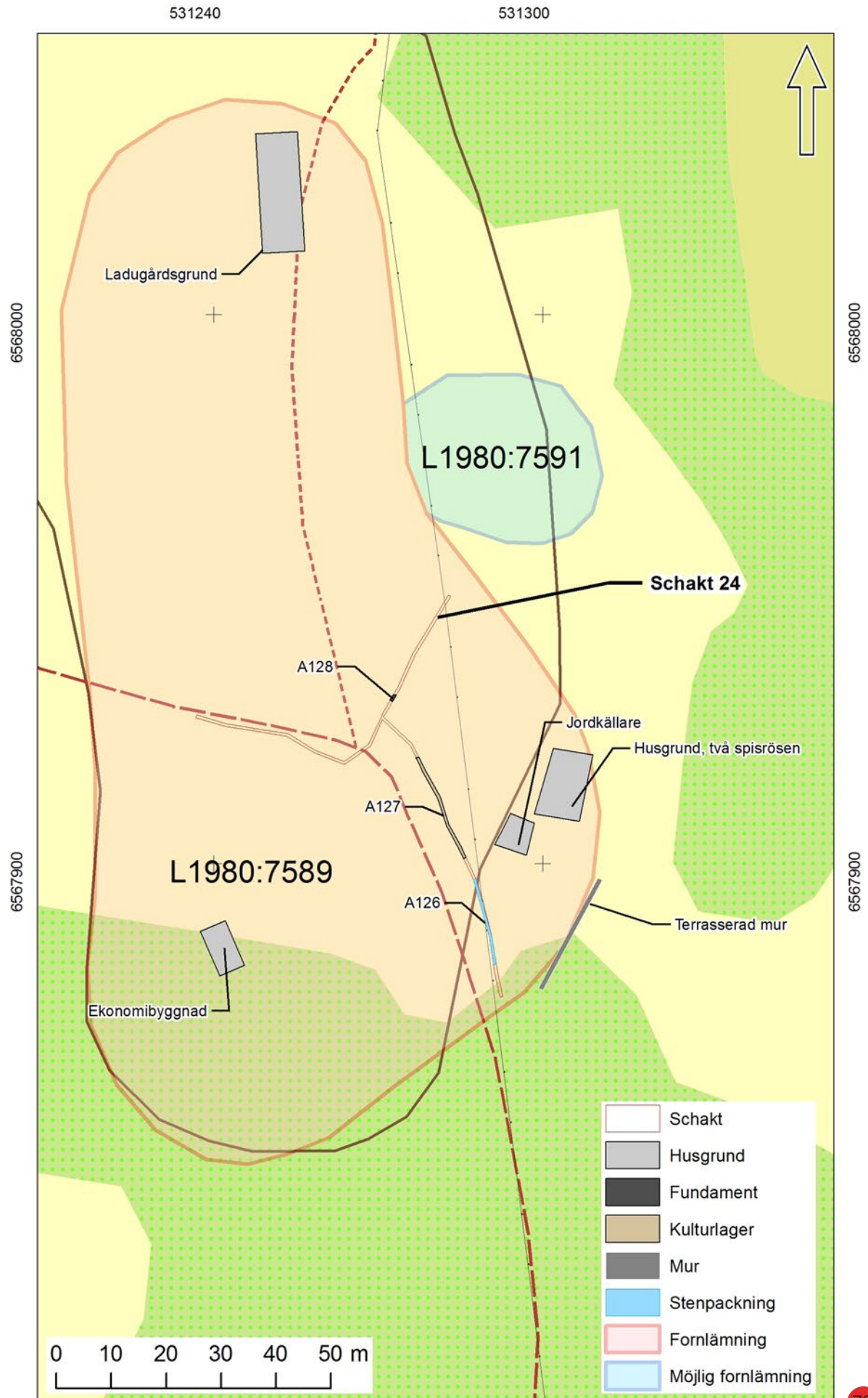
Figur 68. Utdrag ur karta som visar Glugges bytomt år 1794 (LMS 1794:S63-17:1). I bilden är utritade byggnader markerade med svart cirkel. Skala 1:2 000.

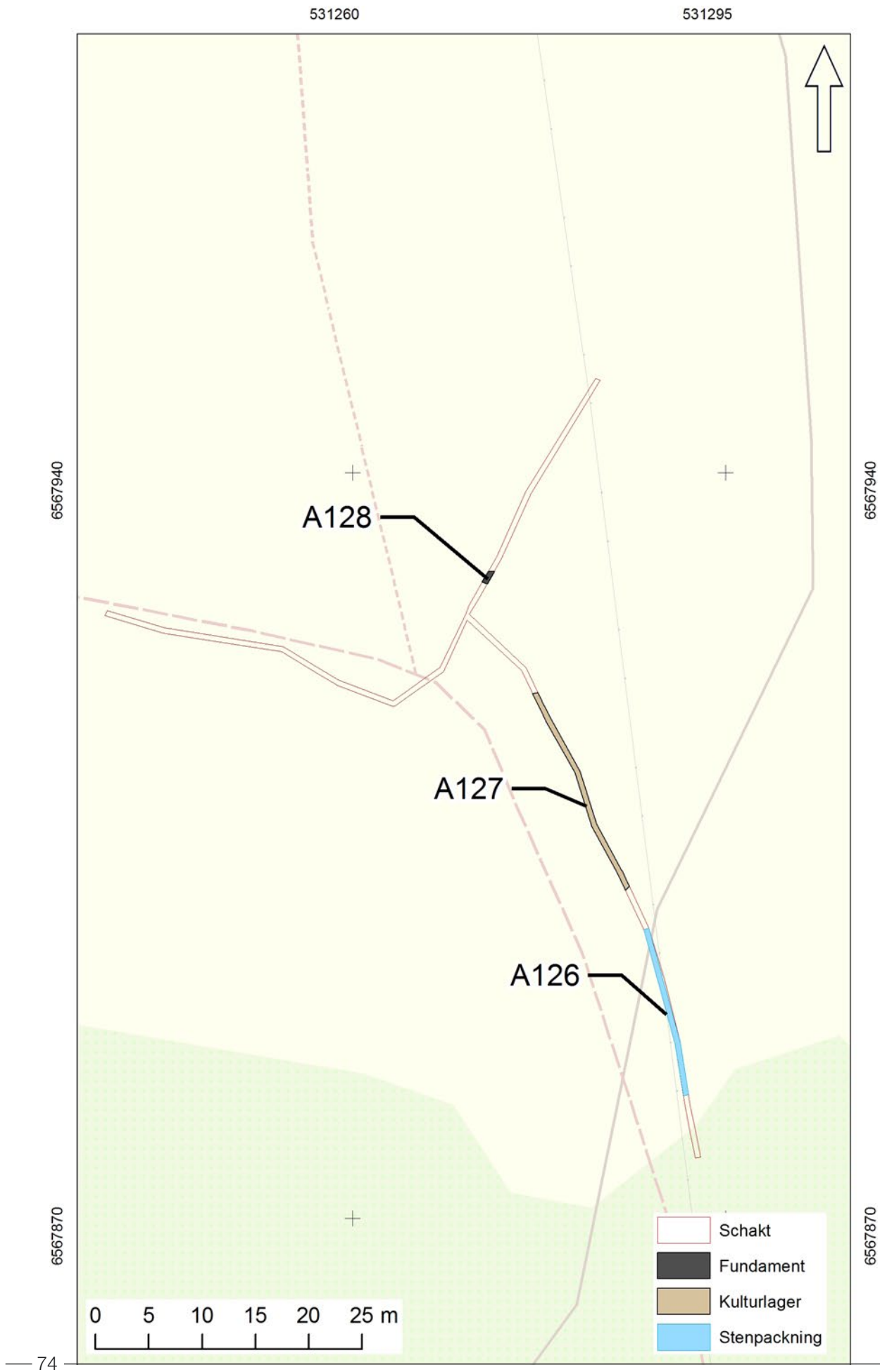
Figur 69. Utdrag ur häradskartan som visar Glugges bytomt. I bilden är byggnader markerade med svart cirkel. Skala 1:2 000.

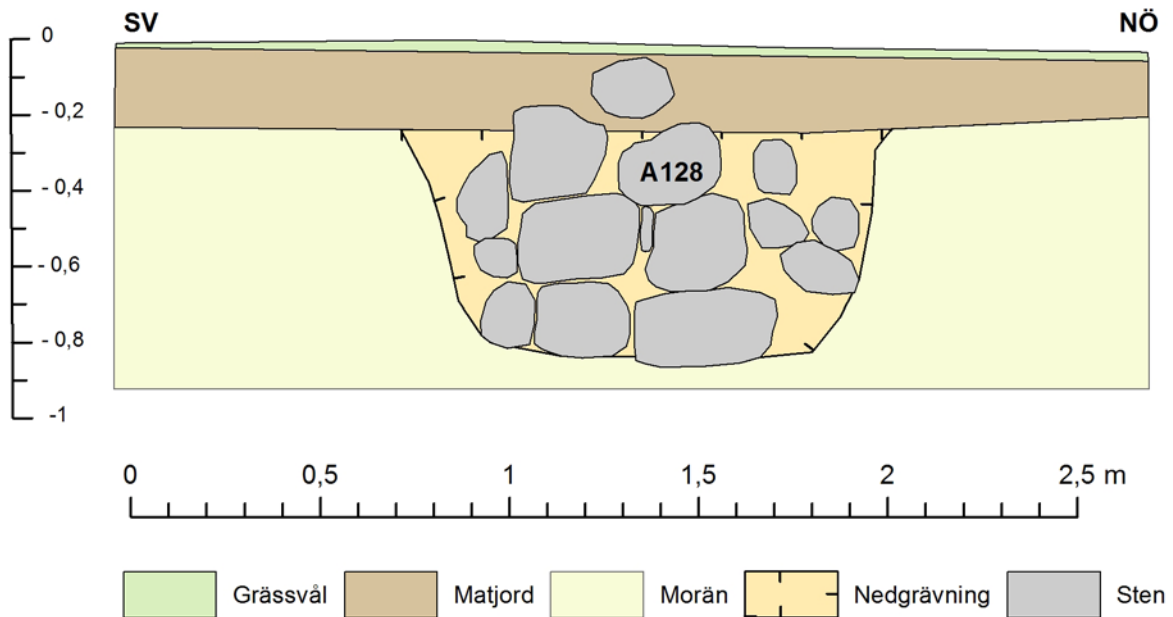
Figur 70. Schaktplan och inmätta byggnader som förekom inom lämningsområdet.
Skala 1:2 000.

Figur 71. Schakt och anläggningsplan över lämningarna som påträffades inom schaktet.
Skala 1:1 000.

Figur 72. Detaljerad anläggningsplan för schakt 24. Skala 1:500.

Figur 73. Sektionsritning över fundament A128. Skala 1:20.

dubbelradig sten i tre skift av huggen sten med flata sidor. Fundamentet var anlagt i en nedgrävning som var 1,3 meter bred och 0,6 meter djup. På ömse sida om fundamentet fanns löst packat stenmaterial och tegel med en storlek om 0,1–0,2 meter. I den lösa stenfyllningen påträffades fynd av en mörkgrön glasskärva från en butelj.

I resterande delar av schaktet utgjordes schaktet överst av odlingslager som var 0,2–0,4 meter tjockt följt av grusig morän.

Figur 74 (överst till vänster). Fundament A128 i schakt 124. Foto från öster.

Figur 75. Husgrund i östra delen av bytomten. Foto från sydväst.

Figur 76. Terrasserad mur i östra delen av bytomten. Muren är belägen vid den gamla strandvallen som utgjorde strandnivå innan sjön Hjälmarens sänktes. Foto från söder.

Figur 77. Schakt 124, dess västra del sedd från väster.

Figur 78. Schakt 124, dess nordöstra del sedd från nordöst.

Figur 79. Schakt 124, dess sydöstra del sedd från väster.

Tolkning

Vid undersökningen påträffades kulturlager, en stenpackning och en del av en källare. Stenpackningen (A126) påträffades i en del av bytomten som är lågt belägen. Utifrån kartan från år 1794 fanns strandlinjen enbart 25 meter öster om stenpackningen i schaktet. Vid den gamla strandlinjen påträffades även en terrasserad mur, som också tycks vara synlig i kartan från år 1794. Möjligen utgör stenpackningen del i ett utfyllnadslager närmaste vattnet där syftet varit att höja marknivån. Marken vid platsen är flack och kan tidigare ha varit utsatt för översvämning eller försumpning vid tillfälligt höga vattennivåer. Genom att fylla ut denna del av tomten har man kunnat frigöra markyta som därefter inte varit lika känslig för höga vattennivåer. Den utfyllda delen kan även ha fungerat som båtplats där båtar legat uppdragna på land eller förankrade utanför den terrasserade muren i vattnet.

Kulturlagret (A127) utgör sannolikt del i en större aktivitetsyta som är kopplad till bytomten. Lagret var tunt och påträffades längs en sträcka om 20 meter inom schaktet. Omkring 10–20 meter öster om lagret finns lämningar efter en husgrund och jordkällare, vilket talar för att lagret bör knytas till dessa byggnader.

Fundamentet (A128) förefaller utgöra del i en byggnad där den fungerat som grundsula. Dock påträffades inget ytterligare fundament till samma eventuella byggnad. På grund av den smala schaktbredden är det svårt att dra vidare slutsatser av den eventuella byggnaden.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som eventuellt skulle påträffas vid schaktningsövervakningarna. Arkeologgruppen AB anser att syftet med schaktningsövervakningarna har uppfyllts. Berörda lämningar har tolkats och information har uppdaterats i Kulturmiljöregistret. I vissa fall har storleken på lämningssytor utökats, den antikvariska bedömningen omvärderats och nya lämningar registrerats som en följd av arkeologiska resultat.

Referenser

Tryckta källor

- Balknäs, N. 2017. *Bärsta*. Stora Mellösa 3:1, Bärsta 9:1 m.fl. Stora Mellösa socken, Örebro kommun, Närke. Arkeologgruppen AB rapport 2017:88.
- Balknäs, N. 2021. *Bergvärme i Bärsta*. L1980:3700, L2021:92. Bärsta 9:1 Stora Mellösa socken, Örebro kommun. Närke. Arkeologgruppen AB rapport 2021:23.
- Damell, D. & Lorin, O. 1994. Fornborgar. Speglingar av järnålderns småstater? I: (Red.) Jensen, R. *Odlingslandskap och fångstmark. En vänbok till Klas-Göran Selinge*. Stockholm.
- Karlenby, L. 2019. *Schaktning för bergvärme i Torsborg*. L1980:4190. Stora Mellösa socken, Örebro kommun. Arkeologgruppen rapport 2019:60.
- Lorin, O. 1992. *Delundersökning på Kollerborg 1992*. Fornlämning 9 i St Mellösa socken, Närke. Dnr: 9595/92.
- Mattisson, A-C. 1986. *Medeltida nordiska borg- och sätesgårdsnamn på -holm*. Uppsala.
- Waldén, B. 1940. *Den stora sjösänkningen*. Örebro: Hjälmarens och Kvismarens sjösänkingsbolag, Örebro.

Historiska lantmäteriakter

LANTMÄTERISTYRELSENS ARKIV

1684. Geometrisk karta. Akt: S9:2. Göksholm
1688. Geometrisk karta, Akt: S2:45-48. Stånger.
1689. Geometrisk karta. Akt: S3:93-94. Västra Rynninge/Börsholm
1700. Karta. Akt: S63-50:1. Via
1789. Storskifte. Akt: S63-50:3. Via
1794. Arealavmätningsskarta. S63-17:1. Göksholm.
1810. Enskifte. Akt: S63-38). Östra Rynninge

LANTMÄTERIMYNDIGHETERNAS ARKIV

1700. Karta. Akt: 18-STM-18. Östra Rynninge
- 1769: Storskifte. Akt: 18-STM-48. Östra Rynninge
1794. Arealavmätningsskarta. Akt: 18-STM-71. Göksholm
1829. Sämjedelning. 18-STM-86). Via
1865. Laga skifte. 18-STM-172. Börsholm.

RIKETS ALLMÄNNA KARTVERKSARKIV

- 1864-1867. Häradskartan. Akt: J112-65-2.
1955. Ekonomiska kartan. Akt: J133-10F3g57.
1982. Ekonomiska kartan. Akt: J133-10F3g83.

Arkiv

SVENSKT DIPLOMATARIUMS HUVUDKARTOTEK ÖVER MEDELTIDSBREVEN
SDHK-nr: 11843

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schaktnr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
1	180x0,5	0,8	Överst var matjord 0,3-0,7 meter djup., lager med matjord som djupast i schaktets södra halva. Schaktbotten utgjordes av sandig morän i schaktets norra del, omkring 10 meter söder om boplatslämning L1980:3803 övergick schaktbotten i kompakt lera. Här blev även odlingslagren djupare.
2	115x0,5	0,8	Överst var matjord 0,1-0,7 meter djup. Lager med matjord var djupast i schaktets norra halva. Schaktbotten utgjordes av lera i schaktets norra halva och övergick i grusig morän i schaktets norra del, vid infartsvägen.
3	180x0,5	0,7	Överst var odlingsjord 0,2-0,3 meter tjock. Lager med odlingsjord som tunnast i schaktets mellersta del som inte brukas som åker. Schaktbotten av beige lerig silt, i schaktets mellersta del utgjordes schaktbotten av grov moränsand.
4	165x0,5	0,4-0,6	Matjord 0,05-0,3 meter. Schaktbotten av grovs morän som kring 27 m.ö.h. övergick i lera.
5	100x0,5	0,3-0,7	Invid el-stationen var schaktet 0,3 meter djupt och 0,7 meter djupt nordöst om el-stationen. Under torven påträffades grusig och stenig morän med en storlek om 0,1-0,2 meter.
6	70x0,5	0,3-0,4	Överst utgjordes schaktet av befintlig odlingsjord som var 0,3 meter tjock följt av grusig och stenig morän med en storlek om 0,1 meter stora stenar.
7	75x0,5	0,3-0,4	Överst utgjordes schaktet av befintlig odlingsjord ned till ett djup om 0,3 meter där det övergick till sandig och delvis grusig morän.
8	80x0,5	0,6-0,8	Överst utgjordes schaktet av grässvål 0,05-0,1 m tjock. Därunder påträffades matjord 0,2-0,3 meter tjock. Vid 0,3-0,4 meters djup var grusig och sandig morän.
9	16x0,5	0,3-0,4	Överst utgjordes schaktet av matjord. Vid 0,3-0,4 meters djup var grusig morän.
10	15x0,5	0,3-0,4	Överst utgjordes schaktet av matjord. Vid 0,3-0,4 meters djup var grusig morän.
11	16x0,5	0,3	Överst utgjordes schaktet av matjord. Vid 0,3 meters djup var grusig morän.
12	23x0,5	0,3	Överst utgjordes schaktet av matjord. Vid 0,2-0,3 meters djup var grusig morän. Fynd av malsten i matjorden.
13	23x0,5	0,3	Överst utgjordes schaktet av matjord. Vid 0,2 djup var grusig morän.
14	80x0,5	0,3-0,4	Överst utgjordes schaktet av matjord. Vid 0,3-0,4 meters djup var grusig morän.
15	27x0,5	0,3-0,4	Överst utgjordes schaktet av matjord. Vid 0,3-0,4 meters djup var grusig morän.
16	18x0,5	0,4-0,5	Överst utgjordes schaktet av matjord. Vid 0,4 meters djup var siltig lera.
17	20x0,5	0,4-0,5	Överst utgjordes schaktet av matjord. Vid 0,4 meters djup var siltig lera.
18	20x0,5	0,6	Överst utgjordes schaktet av matjord. Vid 0,5-0,6 meters djup var lera.

Schaktnr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
19	20x0,5	0,4	Överst utgjordes schaktet av matjord. Vid 0,4 meters djup var siltig lera.
20	7x0,5	0,2	Överst var odlingsjord som vid 0,2 meters djup övergick i stenpackning.
21	8x0,5	0,2	Överst var odlingsjord som vid 0,2 meters djup övergick i stenpackning.
22	3x0,5	0,2	Överst var odlingsjord som vid 0,2 meters djup övergick i stenpackning. Stenpackningen avtog i schaktets södra halva.
23	100x0,5	0,2-0,6	Överst var odlingsjord.
24	120x0,5		

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Typ	L-nr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
100	kokgrop	L2020:540	1,8x0,2	0,2	Mörk fyllning skärvig sten 0,1-0,3 meter stora, med inslag av kolfragment.
101	Stolphål	L2020:540	0,3	0,1	Mörk fyllning med inslag av kolfragment.
102	Stolphål	L2020:540	0,4	0,1	Mörk fyllning med inslag av kolfragment.
103	Stolphål	L2020:540	0,3	0,1	Mörk fyllning med inslag av kolfragment.
104	Stolphål		0,4	0,08	Mörk fyllning med inslag av kolfragment.
A105	Röjningsröse	L1980:4462	10 m diam	0,8	Röset skadat i dess norra hälft av täktgrop.
A106	Röjningsröse	L1980:4462	5 m diam	0,4	
A107	Fundament	L1980:4462	2x3	0,3	Fyrkantigt utplacerade stenar med flat ovansida. Ett skift.
A108	Röjningsröse	L1980:4462	3 m diam	0,3	
A109	Röjningsröse	L1980:4462	6 m diam	0,7	
A110	Röjningsröse	L1980:4462	4 m diam	0,5	
A111	Röjningsröse	L1980:4462	2 m diam	0,2	
A112	Röjningsröse	L1980:4462	4 m diam	0,3	
A113	Röjningsröse	L1980:4462	3 m diam	0,2	
A114	Röjningsröse	L1980:4462	3 m diam	0,2	
A115	Röjningsröse	L1980:4462	10 m diam	1,5	
A116	Röjningsröse	L1980:4462	2 m diam	0,2	
A117	Röjningsröse	L1980:4462	2 m diam	0,1	
A118	Röjningsröse	L1980:4462	2 m diam	0,1	
A119	Röjningsröse	L1980:4462	3 m diam	0,2	
A121	Husgrund	L2021:1690	7x9	0,2	Husgrund bestående av delvis synlig syll (NV-SÖ) omgiven av meter bred vall 12x18.
A120	Husgrund	L2021:1689	12x1	1,6	Källargrund bestående av stensatta väggar 1,6 meter djup. Invändigt 10x8 meter NÖ-SV)
122	Härd	L2021:1761	0,5x0,3	0,1	Skålformad botten. Härdens fyllning rik på kolfragment.
123	Husgrund	L1980:4386	3x0,5	0,2-0,3	stenfylld husgrund som ytterst utgjordes av natursten med en storlek om 0,5-0,6 meter och invändigt med stenar som var 0,3-0,5 meter stora. Husgrunden påträffades direkt under grässvålen vid 0,05-0,1 meters djup och sträckte sig ned till ett djup om 0,2-0,3 meter där sandig morän påträffades.
124	Husgrund	L1980:4386	30x0,5	0,2-0,3	Husgrund, utgjordes längs dess västra del av en stensatt golvyta och i öster av ett kulturpåverkat moränlager.
125	Stensättning	L2021:1835	8x5		Överst löst packad sten som undertill utgörs av tätare stenpackning. Stenarna 0,1-0,2 meter stora.
126	Stenpackning	L1980:7598	16x0,5	0,2-0,4	Stenpackning vid 0,2-0,4 meters djup av varierande storlek 0,2-0,5 meter stora. 0,2-0,4 meter tjock.
127	Kulturlager	L1980:7598	20x0,5	0,05	0,05 meter tjockt lager av kolrik svartfärgad morän, inslag av djurben.
128	Fundament	L1980:7598	1,3x0,5	0,6	Fundament bestående av dubbelradig stenfundament i tre skift med 0,3-0,4 meter stora stenar. Ytterst är fyllning med mindre sten 0,1-0,2 meter stora i nedgrävning 1,3 meter bred och 0,6 meter djup.

Bilaga 3. Fyndtabell

Fnr	Lämning	Kontext	Typ	Material	Beskrivning
1	L1980:4386	A124	Lie	Järn	Lie 44 centimeter lång, 3 cm bred. Spetsen avbruten.
2	L1980:4386	A124	Skedborr	Järn	38 centimeter lång, bladet 2,3 centimeter brett.
3	L1980:4386	A124	Skedborr	Järn	38 centimeter lång, bladet 2,1 centimeter brett.
4	L1980:4386	A124	Kniv	Järn	32 centimeter lång, varav bladlängden 23, 3 centimeter bred. Rak rygg och egg.
5	L1980:4386	A124	Slägghuvud	Järn	14x5x5 centimeter. Mycket nött slagyta som brukats fram tills den inte längre kunnat nyttjas.
6	L1980:4386	A124	Gångjärnsbeslag	Järn	27x3 centimeter, tappdiameter 2,5 centimeter.
7	L1980:4386	A124	Bett	Järn	Bett för häst.
8	L1980:4386	A124	Ankarlut	Järn	13x2 centimeter
9	L1980:4386	A124	Ankarlut	Järn	12x2 centimeter
10	L1980:4386	A124	Keramik	Rödgoods	Gul slingerdekor, 1800-tal.
11	L2020:518		Flintavslag	Flinta	Bränd flinta.

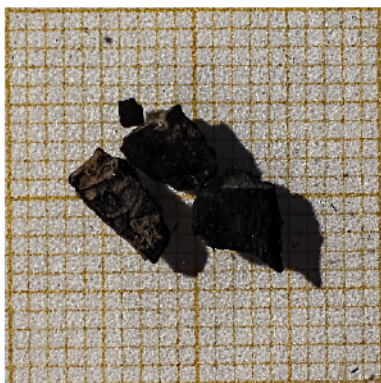
Bilaga 4. Vedartsanalys

ProjektId 2272

Närke, Örebro kommun, Stora Mellösa socken, Bärsta, L2020:540 (Boplatssområde)

Kokgrop

Provet utgjordes av ca. 10 cl. fuktig jord. Efter flottering kunde tre fragment av träkol samlas in. Förutom ett litet stycke förkolnad ek fanns här även gran. Den senare skickades vidare för datering.

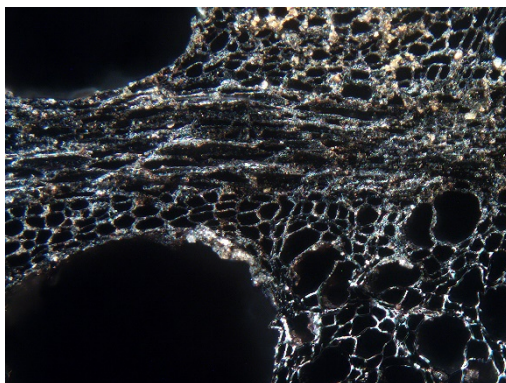
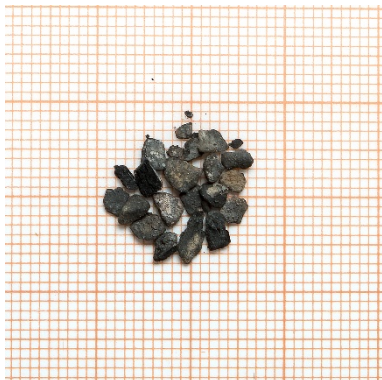
Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Ek*	Gran
0,1	0,1	3	3	1	2

* Ej tillvaratagen

ProjektId 2382

Närke, Örebro kommun, Stora Mellösa socken, Via 1:1, L1980:4386 (Stora Mellösa 166:1),
Bytomt/gårdstomt

Härd, A401, P402

Provet rensades från sotig silt och sand. Bland de sotade sandkornen påträffades fem fragment av förkolnad ek som kom från lätt nedbruten ytved.

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Ek
0,1	0,1	5	5	5

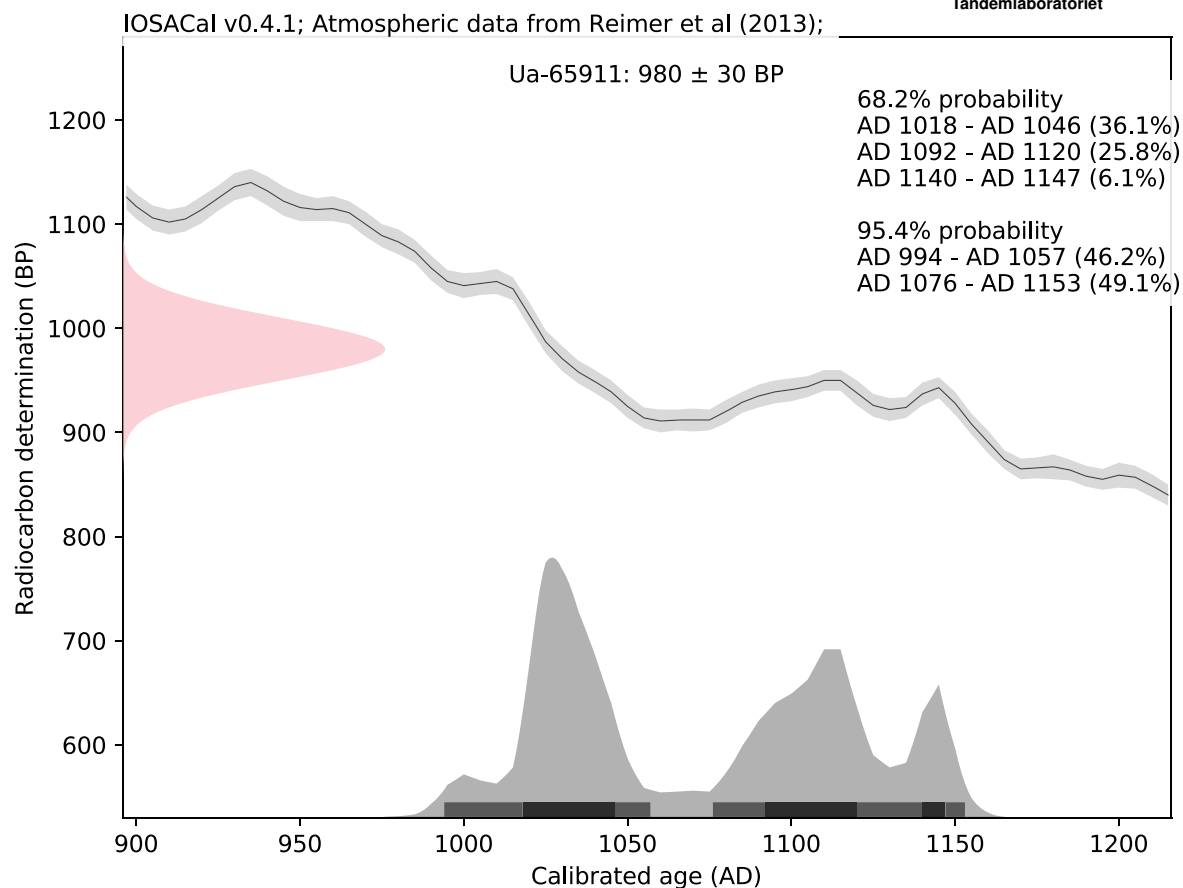
Bilaga 5. ^{14}C -analys

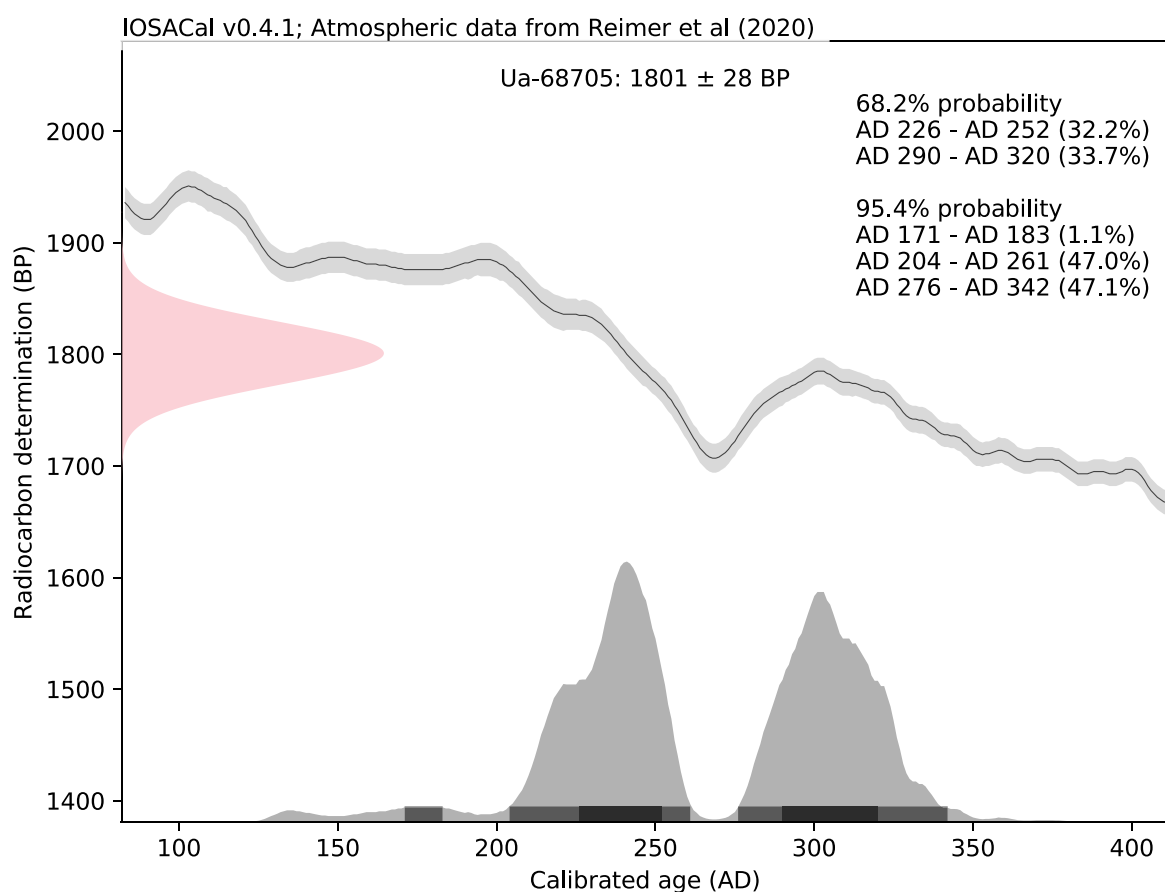
UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kalibreringskurvor

Kalibreringskurvor

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2021:24

